

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Marina Kirinčić

**Dobne razlike predškolske djece u konvergentno – integrativnoj likovnoj
kreativnosti**

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2018. godina

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

**Dobne razlike predškolske djece u konvergentno – integrativnoj likovnoj
kreativnosti**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Umjetnički programi

Mentor: dr.sc. Anita Rončević

Student: Marina Kirinčić

Matični broj:0299008431

U Rijeci, srpanj, 2018. godina

ZAHVALE

Ponajprije bih željela srdačno zahvaliti svojoj mentorici dr.sc. Aniti Rončević na svojoj pruženoj pomoći, poticanju, strpljenju i vjeri u mene.

Hvala izv.prof.dr.sc. Darku Lončariću na pruženoj podršci, te ravnateljici dječjeg vrtića Rijeka Davorki Guštin koja je dala dopuštenje za provedbu ovog istraživanja u CPO Sušak . Također, želim zahvaliti kolegicama odgajateljicama i psihologinji Ivani Sošić Antunović iz PPO Morčić koje su bile od velike pomoći i bez kojih provedba ovog istraživanja ne bi protekla ovakvom lakoćom.

Veliko hvala mojim prijateljicama, koje su mi pružale stalnu podršku i motivaciju tijekom cijelog „putovanja“ preddiplomskim i diplomskim studijem na Učiteljskom fakultetu u Rijeci.

Hvala Mateu, koji je bio najveća potpora u svim teškim i stresnim trenucima, koji mi je, uz moju obitelj pružio sve što je u datom trenutku bilo potrebno (sreću, snagu, ljubav, podršku i vjeru).

Najveće hvala mojoj obitelji, najviše mami i tati, na podršci i ljubavi koja mi je bila od velikog značaja u cijelom akademskom obrazovanju i u pisanju diplomskog rada.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog/završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

Vlastoručni potpis:

Marina Kirinčić, studentica

Sažetak

Temeljno ljudsko pravo pojedinca je da mu se u potpunosti omogući da u najvećoj mjeri razvija svoje potencijale. Slunjski (2013) ističe da se stalne odrednice kreativnosti očituju u stvaranju ili predlaganju nečeg novog, stvaranju postojećeg poznatog predmeta s novim svojstvima ili karakteristikama, osmišljavanju novih mogućnosti koje još nisu viđene te izvođenju nečega na sasvim drugačiji način od uobičajenog. Maslow (1959, prema Supek, 1987) razlikuje spontanu kreativnost koja se vezuje uz dječju igru, stoga je naziva primarnom, za razliku od sekundarne koja se očituje u kontroliranoj i discipliniranoj djelatnosti. Eksperimentalnim istraživanjima Guilford (1971) započinje razlikovati divergentno mišljenje i konvergentno mišljenje. Ovim se istraživanjem stavlja naglasak na konvergentno – integrativno mišljenje mjerenjem likovne kreativnosti djece. Ispitana je povezanost dobi djece sa likovnom domenom kreativnosti konvergentno – integrativnog mišljenja. Mjerni instrument koji se koristio je EPoC test potencijalne kreativnosti kojeg čine grafičke i verbalne domene testa konvergentno – integrativnog mišljenja, te divergentno – eksplorativnog mišljenja. Istraživanje je provedeno u Dječjem vrtiću Rijeka, podcentru predškolskog odgoja „Morčić“, na uzorku od N=24 ispitanika, od toga je 9 djece u dobi od pet godina, te 15 djece u dobi od šest godina. Rezultatima je potvrđeno da je EPoC test potencijalne kreativnosti primjeren djeci u dobi od pet i šest godina, da postoji statistički značajna razlika djece u dobi od pet i šest godina u grafičkoj kreativnosti, verbalnoj kreativnosti i konvergentnoj kreativnosti. Samo u divergentnoj kreativnosti ne postoji statistički značajna razlika kod djece te dobi. Zaključuje se kako odgajatelji trebaju poticati divergentno mišljenje u likovnom izražavanju djece. Također, postoji statistički značajna razlika u porastu likovne kreativnosti djece u dobi od pet godina prema dobi od šest godina.

Ključne riječi: konvergentno – integrativna likovna kreativnost, EPoC test, dobne razlike, predškolska djeca

Abstract

The fundamental human right of an individual is to fully enable him to maximize his potential. Slunjski (2013) points out that constant definitions of creativity are manifested in creating or suggesting something new, creating an existing known object with new features or characteristics, designing new features that have not been seen yet and doing something in a completely different way than usual. Maslow (1959, according to Supek, 1987) differentiates the spontaneous creativity associated with the child's play, which is why it is called the primary, unlike the secondary which is manifested in controlled and disciplined activity. Experimental research Guilford (1971) begins to differentiate divergent thinking and convergent thinking. This research puts an emphasis on convergent - integrative thinking by measuring the artistic creativity of children. The correlation between the age of children and the creative domain of convergent - integrative thinking was studied. The measuring instrument used is the EPoC test of potential creativity made by the graphical and verbal domains of vertex - integrative thinking and divergent - explorative thinking. The research was conducted at the Kindergarten Rijeka, the subcentre of pre-school education "Morčić", on a sample of N = 24 respondents, out of which 9 children aged five years and 15 children at the age of six. The results confirm that the EPoC test of potential creativity is appropriate for children aged five and six years, that there is a statistically significant difference between five and six years of age in graphic creativity, verbal creativity, and convergent creativity. Only in divergent creativity there is no statistically significant difference between children and the age. It is concluded that educators need to encourage divergent thinking in the art of expressing children. There is also a statistically significant difference in the increase in visual creativity of children aged five to six years.

Keywords: convergent - integrative visual creativity, EPOC test, age differences, preschool children

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. LIKOVNA KREATIVNOST	2
2.1. Tipovi kreativnosti	4
2.2. Divergentno i konvergentno mišljenje	5
2.3. Procjena kreativnosti EPoC testom.....	7
3. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ.....	9
3.1. Djeca u dobi od pet i šest godina	13
3.2. Promatranje i analiza likovnog djela.....	17
3.3. Uloga odgajatelja u poticanju kreativnosti.....	18
3.4. Dosadašnja istraživanja o likovnoj kreativnosti predškolske djece	20
4. DOBNE RAZLIKE PREDŠKOLSKJE DJECE U KONVERGENTNO – INTEGRATIVNOJ LIKOVNOJ KREATIVNOSTI.....	24
4.1. Svrha, cilj, zadaci, istraživačka pitanja i hipoteza istraživanja	24
4.2. Uzorak	25
4.3. Metode istraživanja	26
4.4. Mjerni instrumenti.....	27
4.5. Statistička obrada podataka.....	28
5. REZULTATI I RASPRAVA	30
5.1. Deskriptivna analiza karakteristika EPoC testa potencijalne kreativnosti ..	30
5.2. Likovna kreativnost u dječjim uradcima.....	34
6. ZAKLJUČAK.....	48
7. LITERATURA	50

1. UVOD

Značenje kreativnosti se kroz povijest mijenjalo od shvaćanja ljudi kao kreativnih pojedinaca (genija), a pojma kreativnosti kao osobina za samo neke pojedince, prema znanstvenom pogledu na kreativnost u kojem se divergentno mišljenje počinje povezivati s tim pojmom. Provebom istraživanja u domeni kreativnosti, počele su se javljati promjene u pogledu na kreativnost kao ljudski potencijal.

Kreativnost se može promatrati na mnoge načine, a čine je kreativna osoba, kreativno postignuće, kreativni proces i kreativno okruženje. Svaka osoba koja iskazuje neki oblik kreativnog ponašanja je kreativna osoba. Kreativno postignuće je ono kako se kreativna osoba izražava, to može biti pjesma, ideja, slika. Kreativni proces je način na koji osoba djeluje i razmišlja u kreativnom ponašanju. I ono što ima najveći utjecaj na to hoće li se potencijal kreativne osobe razviti jest kreativno okruženje (fizička ili socijalna okolina pojedinca).

Kako bi se kreativnost poticala i promatrala od najranije dobi, mora se educirati i osvijestiti roditelje i odgojno – obrazovne djelatnike o važnosti i utjecaju okruženja na djetetov razvoj. Kreativnost se najviše vidi u likovnim i glazbenim izrazima djeteta, zato je važno da u njegovom okruženju postoji osoba koja će stvarati poticajnu okolinu za razvoj njegovih potencijala.

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi povezanost između potencijalne kreativnosti predškolske djece mjerene testom i njihove razlike u dobnim karakteristikama unutar likovnog razvoja.

2. LIKOVNA KREATIVNOST

Temeljno ljudsko pravo pojedinca je da mu se u potpunosti omogući da u najvećoj mjeri razvija svoje potencijale. Prema George (2005) jedan od velikih izazova predstavlja zadovoljavanje emocionalnih, socijalnih i intelektualnih potreba djece koju se podučava. Stoga bi jedan od glavih ciljeva obrazovanja trebao biti kurikulum kojeg odgajatelj koristi u radu, kojim se potiče dijete na korištenje vlastitog potencijala kako bi moglo napredovati pod određenim mjerama u utrošenom vremenu. Djeca nadprosječnih sposobnosti zahtijevaju veću uključenost odgajatelja, te pomoć u odgojno – obrazovnom procesu kako bi se cijela zajednica razvijala i pridonosila dobrobiti pojedinca i društva. U svim područjima ljudskog djelovanja, kulturalnim skupinama, te ekonomskim slojevima uočavaju se iznimno talentirane osobe, djeca i mladi. Oni pokazuju izvanredno visoka postignuća u usporedbi s vršnjacima, iskustvom koje su stekli ili okruženjem u kojem su odrastali. Postignuća im se očituju u intelektualnom, stvaralačkom ili umjetničkom smislu te pokazuju neuobičajenu sposobnost vođenja. Definicija (Renzulli, 1977, prema George, 2005) iznadprosječne inteligencije i unošenja kreativnosti, te promjena u zadatke, ne može se široko primijeniti jer ne uzima u obzir djecu koja pokazuju uspješnost samo u području kreativnosti.

Pojam kreativnosti jest stvaranje nečeg novog. „Kreativnost je kombinacija motivacije, otvorenosti/fleksibilnosti, znatiželje i autonomije kao i kreativnog mišljenja čovjeka. Kreativnost potječe od latinske riječi *creatus*, što doslovno znači „koji je narastao“, tj. koji je kreiran ili stvoren.“ (Slunjski, 2013:7). Stalne odrednice kreativnosti se očituju u stvaranju ili predlaganju nečeg novog, stvaranju postojećeg poznatog predmeta s novim svojstvima ili karakteristikama, osmišljavanju novih mogućnosti koje još nisu viđene te izvođenju nečega na sasvim drugačiji način od uobičajenog. Kognitivna znanost i psihologija istražuju kreativnost u mentalnim procesima. Kao važna ličnost, ističe se Sigmund Freud koji je ponudio psihodinamični pristup tumačenju kreativnosti prema kojem je tvrdio da kreativnost nastaje kao rezultat frustriranih želja čovjeka za ljubavlju, bogatstvom i slavom. Proučavanjem ljudskog mozga i ponašanja čovjeka u okolini, Freud je takvo gledište na kreativnost

povukao. Kada se kreativnost stavlja u vezu s inteligencijom čovjeka (Torrance, 2004, prema Slunjski, 2013) zaključuje se kako se ta dva područja ne pokrivaju, te da bi se uobičajenim testom inteligencije isključilo veliki postotak djece koja pokazuju najveću kreativnost.

Kreativnost se može promatrati kroz četiri „k“, a to su: kreativna osoba, kreativni proces, kreativno postignuće i kreativno okruženje. Kreativna osoba jest svaka osoba koja iskazuje određeni oblik nekog kreativnog ponašanja. Kreativni proces se sastoji od načina na koji osoba razmišlja i djeluje kada se ponaša na kreativan način. Kreativno postignuće je neka ideja, pjesma, algoritam ili slika koju osoba naslika, na što se ona usmjerava i ostvaruje. Kreativno okruženje je fizička ili socijalna okolina pojedinca koja ima veliki utjecaj u određivanju načina hoće li se kreativni proces dogoditi i na koji način će kreativni produkt nastati (Slunjski, 2013).

Prema Supek (1987) problem pronalaženja kreativnih pojedinaca ili ljudske kreativnosti pripao je psihologiji, čije je znanstveno područje ispitivanje ljudskih sposobnosti. U vremenu „znanstveno – tehničke revolucije“ tražili su se pojedinci sposobni da nešto otkriju iz drugih razloga – da osmisle kako će unaprijediti strojeve i suvremena oružja. Da bi se izdvojilo potrebne pojedince provodile su se razne metode testiranja, faktorske analize i dugoročna promatranja. S vremenom je interes prešao na djecu, ne samo iz odgojnih razloga, već zato što su nove spoznaje raznih znanstvenih područja težile za ostvarenjem potpunije i obuhvatnije slike i tumačenja razvojnih pitanja čovjeka. Na temelju toga, počinju se pronalaziti putevi do uključivanja kreativnosti u odgoj djece. Dijete se od rane dobi u procesu socijalizacije sukobljava s mnogim preprekama, sputavanjima, pojavom konformizma, društvenim konvencijama, a to sve utječe i remeti njegovo stvaralačko ponašanje. Da bi se riješili problemi društva, potrebna je briga o svakom pojedincu i njegovom moralnom stvaralačkom liku. Teoretičar Ben Morris navodi: „Kreativni odgoj odnosi se na radosno otkrivanje svijeta od strane djece, otkrivanje svojih ljudskih moći, snage konstrukcije i ekspresije, imaginacije i intelekta. To se događa samo onda kada ti procesi nisu pod prinudom neurotičnih pritisaka odraslih i njihove težnje za preuranjenim rezultatima, definiranim unaprijed.“ (Supek, 1987:11). Iz toga slijedi da ostvarenje kreativnosti u odgoju djece može uslijediti samo ako nastane klima

povjerenja i suradnje između roditelja, odgajatelja i djece. U takvim uvjetima i odnosima mlado će se biće osloboditi blokada te će se u njemu pokrenuti kreativni proces. Djeca su po svojoj prirodi istraživači, promatrajući njihovu igru zamjećuje se stvaralačka moć i sposobnost. Ta se igra ne smije ometati jer je puna simbola, pogleda, pokreta, mimike, čitavim tijelom, glasovima, tonovima, plačem, osmijehom. Sve to treba promatrati i prihvatiti dijete kada se njegova mašta počinje razvijati. Tada se javlja prvi dah staralaštva u svojoj prvoj fazi pojavnosti, što znači vrijednost za razvoj mlade ličnosti. Vrlo je važno da se dijete postavlja kao sudionika u istraživanju svijeta, jer time razvija spoznaje koje će mu kad odraste pomoći u novim životnim preprekama (Supek, 1987).

Stajališta o kreativnosti su se kroz povijest znatno mijenjala. U početku je bilo shvaćanje ljudi kao genija, a zatim se na kreativnost započelo gledati kao potencijal svake osobe koja se u odgovarajućim uvjetima može razvijati. Kreativnost je jedan od načina izražavanja vlastitih misli, osjećaja, stavova, želja i potreba.

2.1. Tipovi kreativnosti

Lowenfeld (1959, prema Supek, 1987) navodi kako je važno razlikovati aktualnu kreativnost od potencijalne kreativnosti. Potencijalna kreativnost je osobina pojedinca prisutna u različitim stupnjevima, ali takva traži povoljne uvijete da bi se ostvarila. Iz toga slijedi da kreativnost nije uvijek spontana djelatnost koja dolazi bez volje pojedinca, već postoje poticaji i načini koje pojedinac prima izvana i na temelju njih se organizira i djeluje. Također, Maslow (1959, prema Supek, 1987) razlikuje spontanu kreativnost koja se vezuje uz dječju igru, stoga je naziva primarnom, za razliku od sekundarne koja se očituje u kontroliranoj i discipliniranoj djelatnosti.

Broj znanstvenika se kroz povijest povećao i postavilo se pitanje jesu li svi ti pojedinci kreativni i hoće li društvo imati koristi od njih s obzirom na sredstva koja se ulažu u njihovo obrazovanje. Na taj su način psiholozi napravili kriterije po kojima se može razlikovati „kreativne ljude“ od „nekreativnih ljudi“.

Postavlja se osam kriterija po kojima se prepoznaje kreativnost:

- 1) Osjetljivost za probleme (sposobnost i osjetljivost da se ljudima i stvarima pridaju posebije crte i osobine, po kojima se odvajaju od drugih, sebi sličnih);
- 2) Sposobnost da se sačuva stanje recepcivnosti (za ideje koje dolaze izvana, da se lako primaju i da se lako na njih odgovara);
- 3) Pokretljivost (u reakcijama na vanjske podražaje i doživljaje, brza prilagodba, lako slijeđenje, promjena u načinu mišljenja i ponašanja);
- 4) Originalnost (najdragocjenija značajka kreativnosti, pronalaženje sasvim osobnog odgovora ili izraza na vanjske poticaje);
- 5) Sposobnost preoblikovanja (promjena načina upotrebe predmeta, poznatim materijalima daje se nova svrha);
- 6) Sposobnost analize i apstrakcije (rastavljanje doživljaja na njegove dijelove te uočavanje finih i neprimjetnih detalja);
- 7) Sinteza (povezivanje dijelova koji će imati novi smisao, novi oblik predmeta);
- 8) Koherentna organizacija (dovođenje misli, osjećaja i zamjećivanja u sklad s vlastitom ličnošću, ekonomičnost u upotrebi materijala) (Guilford i Lowenfeld, 1958, prema Supek 1987).

Postavljanjem kriterija za određivanje i procjenu kreativnosti pridaje se važnost pojmu kreativnosti u društvu. Nju se počinje promatrati, uzimati je u obzir kada se promatra razvoj pojedinca u svim područjima. Istraživanjem kreativnosti počela se javljati potreba za određivanjem kriterija prepoznavanja i podjele kreativnosti na podvrste.

2.2. Divergentno i konvergentno mišljenje

Temeljem eksperimentalnih istraživanja Guilford (1971) je došao do razlikovanja divergentnog mišljenja i konvergentnog mišljenja. Divergentno mišljenje se odvija u slobodnim normama, širokim okvirima i raznim opcijama odgovora, potiče pojedinca da izrazi maštu i originalnost. Divergentno mišljenje dolazi do izraza osobito kod znanstvenika, novatora i umjetnika. Ali, jednako tako, to se mišljenje javlja i kod djeteta predškolske dobi i u njegovim slobodnim aktivnostima koje nisu ograničene

disciplinom učenja. Zanemarivanje divergentnog mišljenja u procesu učenja dovodi do zatupljivanja kreativnosti kod djece i odraslih (Guilford 1971, prema Supek, 1987).

Guilfordovi testovi divergentnog mišljenja i Torranceovi testovi kreativnog mišljenja imaju dominantne mjere kreativnosti. U njima se zahtijeva davanje većeg broja odgovora na zadani problem. Stvorene su razne modifikacije testa iz kojeg su proizašli mjerni instrumenti – najpoznatiji takav test je Torranceov test (sastoji se od relativno jednostavnih verbalnih i figurativnih zadataka koji za svoje rješavanje zahtijevaju divergentno mišljenje). Velika većina testova kreativnosti usmjerena je na općenito ispitivanje iste, nezavisno od disciplina, polja ili područja. Za likovnu ili glazbenu kreativnost upotrebljava se posebna vrsta testova (npr. test kreativnog mišljenja – produkcija crteža) (Arar i Rački, 2003).

Divergentno mišljenje jest koncept koji je definiran u skladu sa nizom čimbenika intelektualne sposobnosti koji se odnose na pronalaženje informacija i u testovima trebaju biti različiti odgovori za svaku stavku testa. Postoje četiri faktora uklapanja u Guilfordov model strukture intelekta pomoću kojih se procjenjuje kvaliteta i vrijednost divergentnog mišljenja, a to su fleksibilnost, originalnost i elaboracija. Divergentno mišljenje se može operacionalizirati kao sposobnost generiranja brojnih raznovrsnih ideja, a procjenjuje se kao test na koji se može dati mnogo odgovora. Ono je pod utjecajem motivacijskih i situacijskih čimbenika i ne koristi se kao sinonim za kreativnu sposobnost. Divergentno mišljenje često dovodi do originalnosti koja je središnje sredstvo kreativnosti (Runco i Acar, 2012).

Važnost se pridaje visokoj fluentnosti jer se postavlja pretpostavka da se društveno dostupne ideje daju prve, a rijetke i neobične ideje kasnije. Time se neizravno procjenjuje originalnost divergentne produkcije, jer što više odgovora daje dijete veća je vjerojatnost da će to biti ideje s visokom razinom originalnosti. U EPoC testu kreativnosti zadržana je samo fluentnost jer se provedbom istraživanja dobiva reprezentativni rezultat divergentne projekcije (Lubart i sur., 2012).

Suprotno divergentnom, konvergentno mišljenje jest ono koje ima zadane okvire po postojećim shemama, normama ograničenja, koje usko vode prema određenom cilju tj. najčešće prema jedinstvenom rješenju. Testovi inteligencije su

takvog tipa mišljenja, koje isključuje iznenađenja i alternative te svaku originalnost u odgovoru. Konvergentno i divergentno mišljenje su komplementarni oblici, jer prilikom stjecanja znanja pretpostavlja se dobra obavještenost o procesima i stvarima, a to se događa uz pomoć konvergentnog mišljenja. Konvergentno mišljenje koristi u upoznavanju sa već stečenim znanjem čovjeka i obogaćivanjem pamćenja (Supek, 1987).

Konvergentno mišljenje vodi konvencionalnim i „ispravnim“ idejama i rješenjima, a manje k originalnim opcijama. Osobe konvergentnog mišljenja imaju rigidniji način razmišljanja i tendenciju bavljenja određenim područjima koja su okarakterizirana pravilima i algoritmima temeljem kojih dobivaju rješenja (Runco i Acar, 2012). Konvergentno se učenje bazira na rigoroznim pravilima logičkog slijeda intelektualnih radnji, koje nužno vode do jednog ispravnog rješenja. Odnosi među elementima su relativno stabilni te prevladavaju kompaktne strukture (Stojaković, 2012).

2.3. Procjena kreativnosti EPoC testom

Nova mjera potencijalne kreativnosti djece je EPoC test koja je nastala početkom 21. stoljeća na pariškom sveučilištu Universite Paris Descartes, a koju su razvili Todd Lubart, Maud Besancon i Baptiste Barbot. U razvoju inačica testa pomogao je direktor Međunarodnog centra za inovaciju u obrazovanju u Ulmu, Taisir Yamin. Test ima inačice na šest jezika: francuskom, engleskom, njemačkom, turskom i arapskom, a radi se na razvoju inačica na poljskom, kineskom, slovenskom, portugalskom i hrvatskom jeziku. Test je primijenjen u 11 zemalja u 2015. i 2016. godini kao evaluacijski instrument u okviru OECD projekta Procjena napretka u razvoju vještina kreativnog i kritičkog mišljenja. EPoC test namjenjen je evaluaciji potencijalne kreativnosti djece i mladih od 5. do 18. godine. Kreativnost se pomoću testa mjeri u sljedećim domenama: grafičko – slikovnoj, jezično – literarnoj, socijalno – interpersonalnoj, znanstveno – istraživačkoj, matematičkoj, glazbenoj i tjelesno – kinestetskoj domeni. Lubart i sur. (2012) ističu glavni cilj EPoC testa - procjena dva procesa razmišljanja: integrirajuće konvergentno razmišljanje i istraživačko divergentno razmišljanje koji su dio kreativnosti.

Kada se uspoređuje kreativnost ljudi, teško ju je usporediti sa prošlim generacijama jer ne postoje instrumenti kojima se kreativnost mogla ispitivati i pomoću kojih bi se napravile usporedne točke. U školama se kreativnost poticala, ali u manjoj mjeri za razliku od vrtića, pa se odgajatelji sve češće interesiraju za kreativnost (Jurišević, 2014).

Svakim novim unosom korisnika norme se poboljšavaju i na taj se način dinamičkim normiranjem izbjegava zastarjele norme. Novi način osposobljavanja bodovatelja je uz pomoć tehnologije za bodovanje dječjih uradaka konvergentno – integrativnih zadataka. Na interaktivnoj web stranici nalaze se primjeri uradaka, pomoću kojih bodovatelj ima priliku naučiti način bodovanja – daje bod za viđen uradak, nakon kojeg dobiva povratnu informaciju o predloženom bodovanju iz sustava. Testiranje znanja bodovatelja odvija se i kroz bodovanje skupa uradaka djece koji su prethodno ocijenjeni od strane stručnih bodovatelja. Takvim načinom treninga omogućeno je bodovanje dječjih uradaka u skladu sa EPoC smjernicama (Lubart i sur., 2013).

Često se postavlja pitanje „Na koji način mjeriti kreativnost?“. Mnogo je autora osmislilo načine efikasnog mjerenja potencijalne kreativnosti, ali su samo neki uspijevali dobiti značajne rezultate. Testovi divergentnog mišljenja, a zatim i kognitivni testovi postali su najpopularniji oblik procjene kreativnosti. Razlog je taj što mjere sposobnosti i vještine pojedinca koje su značajne za kreativnost. Lako se primjenjuju, kratkog su obima i nije ih teško ocijeniti.

3. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ

Razvoj djeteta sastoji se od razvoja jezičnog, govornog izražavanja, razvoja motorike i fizičke spretnosti i snage, emocija, sposobnosti, kognicija i socijalnih odnosa.

Dijete je aktivno biće koje djeluje u vlastitom procesu učenja, u skladu s time razvila se i dječja psihologija kako bi se na što bolji način razumijelo psihičke procese tijekom promjena u čovjekovom životu. „Svima likovnim umjetnostima temelj je crtež. On je prvi način kojim dijete započinje likovni govor.“ (Peić, 1991:8). Likovni razvoj djeteta javlja se nakon razvoja motorike ruke, kada dijete navrší 18 mjeseci života.

Likovni izraz djece čini urođenu sposobnost oblikovanja i komuniciranja tj. sposobnost izražavanja. Dijete nju usvaja iz spontanijih interakcija vlastitog unutrašnjeg svijeta i vanjskog okruženja. Sposobnost likovnog stvaranja javlja se kao rezultat individualnog likovnog uratka koji svaka osoba oblikuje na sebi primjeren način, iz vlastite perspektive svijeta koji je okružuje. One imaju mogućnost razvoja ili oslabljivanja ovisno o tome koliko dijete ima mogućnosti za izražavanje vlastitih ideja (Belamarić, 1987).

Dijete komunicira vlastitim umijećem svijetom ljepote i spoznaje, to mu daje poticaj za istraživanjem, usavršavanjem, komunikacijom i slično. Najdublji korijeni umjetnosti nalaze se u mašti koja postoji u dječjoj igri. Na taj način dijete se izražava i obogaćuje vlastiti doživljaj svijeta, te aktivno djeluje u vlastitom razvoju (Radovan-Burja, 2011).

U prvih šest godina, interes djeteta za istraživanjem, otkrivanjem i interakcijom pokazuje se kao vrlo snažan i imperativan, a iz toga slijedi snaga motivacije o kojoj ovisi uspjeh i rezultati akcije. Kao rezultat te akcije javlja se učenje o okruženju, mogućnostima rješavanja problema, ali i razvoj sposobnosti. „Divergentnost, fluentnost, „razvoj kreativne mašte“, odnosno „razvoj emocionalne osnove kreativnosti“ nipošto nisu u suprotnosti navedenim zahtjevima, jer omogućuju i

poticanje eksploracije i ekspresije na dječji način, pa i njihovi originalni odgovori na ponuđene probleme, zadaće i akcije tako mogu biti dobri čuvari autentičnog djetinjstva.“ (Čudina-Obradović, 1990, prema Došen Dobud, 2005:15). Istraživanje, kojem slijedi otkrivanje jest dječji način konkretne analize i dedukcije stvarnosti okruženja u kojem se dijete nalazi. Kroz takav pristup okruženju, dijete pridonosi osobnoj autonomiji u čemu mu najviše pomažu aktivnosti u kojima se potiče kreativnost, na temelju kojih se stvaraju pretpostavke za ostvarivanje kreativnih, inventivnih osoba (Došen Dobud, 2005).

Winnicott (1957) proučava dječju igru te zaključuje kako se dijete u igri ponaša kao da „sve zna“ i „sve može“, a u tome mu pridonosi koncentracija koja dopušta stvaranje „posrednog prostora“ između unutrašnjeg i vanjskog svijeta tj. realnosti i nagonskih pobuda. Iz igre i psihičkih stanja tijekom igre izvodi se kreativnost. Kroz igru dijete je slobodno da pokaže svoju kreativnost i kroz nju otkriva svoje ja. Smatra se da je za kreativnost nužna vrsta kreativnog načina percipiranja života, kao vrijednost da bude življen. Uobičajena percepcija svijeta pojedinca dovodi do osjećaja prolaznosti jer se podređuje vanjskoj stvarnosti bez kreativnog mišljenja. Kreativnost i umjetničko djelo se razlikuju; kreativnost je univerzalna i svojstvena živim bićima, približava pojedinca vanjskoj stvarnosti, ali ima i određene prepreke. Kreativnost može biti blokirana i uništena u toku života, u mladosti ili zreloj dobi zbog vanjskih utjecaja poput različitih vrsta prisilnih, političkih i zatvorskih režima (Winnicott, 1957, prema Supek, 1987).

Likovni razvoj djeteta započinje fazom šaranja (pravolinijske šare, kružne šare koje ne predstavljaju konkretan objekt), zatim slijedi faza sheme (prepoznatljiv motiv, ali nedostaju detalji), nadalje faza razvijene sheme (prikaz potpuniji, ali bez prepoznatljivih uočavanja detalja u prirodi), zatim faza oblika i pojava (temeljem zapažanja dijete obogaćeno zapažanje prikazuje na figurama i objektima), peta faza je sposobnost potpunijeg zapažanja (perspektivni prikaz optičke stvarnosti) te šesta faza koju karakterizira veći stupanj individualnih karakteristika likovnog izraza (sličan odraslom umjetniku). U dječjim se crtežima u likovnom razvoju djeteta mogu uočiti: cjelovitost, prevaljivanje, dinamičnost i transparentnost (Herceg i sur., 2010).

Faza šaranja javlja se od 1 god. 5 mj. do 3. god. 5 mj. i tijekom nje šare se mijenjaju od jednostavnih crta do manjih kružnih pokreta. Motorika je ključna u promjenama i karakteru vrsti šaranja. Pojava krugova označava početak napora koje dijete ulaže kako bi realiziralo neki prikaz (kuću, auto...). Djeci treba ponuditi intenzivan i meki grafički materijal, kredu, pastele ili meku olovku. U ovoj se fazi javlja „nepostojanje težišta“ kada se šare mogu promatrati sa bilo koje strane podloge (Herceg i sur., 2010).

Faza sheme javlja se od 3. god. 6 mj. do 5 godina i tijekom nje dolazi do prepoznatljivosti objekta i figura s najjednostavnijim elementima. Prikazi djeteta relativno su oskudni u kojima dijete prikazuje ono što je za njega važno. Iz tog razloga prikazuje lice, a ruke i noge često se vide bez tjelesnog oblika. U ovoj se fazi vidi princip glavnog pravca kojim se ljudi prikazuju u vertikali, a životinje u horizontali (Herceg i sur., 2010).

Faza razvijene sheme javlja se od 5 do 8 godina. Ona je vrlo važna u ovom radu jer se njome promatraju dječji likovni izričaji dobiveni EPoC testom potencijalne kreativnosti (djece u petoj i šestoj godini života). „U ovoj se fazi prvobitna shema prikazivanja čovjeka i objekata upotpunjuje mnogim detaljima na glavi: uši, kosa, obrve, vrat, a na tijelu: debljina nogu i ruku, odjeća, obuća, nakit, ukrasi i drugo.“ (Herceg i sur., 2010:54). U ovoj se fazi proširuje broj tema koje djeca crtaju, a prikaz pokreta tijela najčešće se odvija pri početku, prikazom profila glave, pokreta ruku nogu, preko udova i pokreta samog tijela. Također, karakterističan je prikaz prostora koji se odvaja od jedne vodoravne linije pri vrhu crteža (što označava nebo) te druge vodoravne linije pri dnu crteža (što označava tlo). U daljnjem razvoju dodaju se sve veći detalji i paralelne crte kojim se označava objekte u drugom planu (Herceg i sur., 2010).

Faza oblika i pojava javlja se od 8 do 10 godine i njome se označava promatranje svijeta što preciznije, a samim time i bogatiju predodžbu djetetova svijeta. U ovoj se fazi javlja „opisni prostor“ te je upotreba umjetničkog materijala dosljednija i dovodi do višeg stupnja njegove primjene (Herceg i sur., 2010).

Igra i likovno stvaralaštvo djeteta u interaktivnom su odnosu jer se igra smatra jednim od naprimjerenijih oblika učenja i poticanja stvaralaštva. Kroz aktivnost igre dijete ima mnogo mogućnosti, od zabavnog karaktera do usvajanja novih spoznaja, vještina, sposobnosti, navika i stavova. U radu s djecom predškolske dobi igra je glavna aktivnost koja sa svojim specifičnostima predstavlja temelj kvalitetnog rada. Dijete se razvija u skladu s vlastitim potrebama i mogućnostima. Dijete u igri otkriva mnogo o sebi, upoznaje svoje „ja“, te pronalazi svoj identitet. Za kvalitetnu igru vrlo je važna motivacija djeteta koja mora biti podržana od odrasle osobe koja je ključna u njegovom okruženju. „Likovno izražavanje djece u početku je uvjetovano nagonom za aktivnošću kojom upoznaje svijet i samoga sebe, a zatim potrebama razvoja motorike. Vremenom treba kod djece razvijati i potrebu za likovnom umjetnošću i stvaralaštvom, između ostalog i osiguravanjem dobrog odnosa među kvantitativnim i kvalitativnim psihološkim čimbenicima.“ (Herceg i sur., 2010:74). Različiti motivi, bili oni pozitivni ili negativni, utječu na motivaciju, a svaka osoba za sebe odabire onaj motiv koji prihvaća i čijim putem nastoji biti vođena (Herceg i sur., 2010).

Znanstveno je dokazano da rano izražavanje u likovnim aktivnostima pozitivno djeluje na razna područja dječjeg razvoja, potiču usmjeravanje pažnje i na taj način djeluju na djetetovu koncentraciju, potiču opuštanje cijelog tijela i organizma, te lučenje hormona sreće, potiče dijete na samostalno eksperimentiranje i donošenje rješenja za određeni problem koji se javlja u likovnom procesu. U provedbi likovnih aktivnosti s djecom nebi trebalo postojati kritika, zakonitosti i pravila jer se na taj način guši samopouzdanje, kreativnost i sloboda (Balić Šimrak, 2010).

Postignuće djeteta ovisi o njegovoj motivaciji, o koncentraciji i odnosu kvalitativnih i kvantitativnih čimbenika. Stvaralački procesi se dijele na četiri faze: prva faza rada sastoji se od uočavanja problema i prikupljanja informacija na koji način bi se problem riješio, ta faza se još naziva fazom učenja. U drugoj fazi rada treba poticati improvizaciju, odbacivanje svih ograničenja i ta se faza naziva fazom igre. Treća se faza sastoji od dva elementa kako bi se ostvario stvaralački napredak (spoj prve dvije faze) – faza stvaralaštva. Fazu rada karakterizira pretvorba otkrića u materijale te posljednja faza procjene u kojoj se procjenjuje uspješnost postignuća (Herceg, 2010).

Likovno stvaralaštvo utječe na učenike i djecu predškolske dobi. Razvija mozak, na način da aktivira sinapse među moždanim stanicama i daje mogućnost za stvaranje novih ideja. Neke od aktivnosti koje uvelike utječu na razvoj sinapsi jesu rezanje škarama, crtanje olovkom, slikanje kistom, modeliranje gline. Do šeste godine djetetova života postoji potencijal za najveći razvoj moždanih stanica i razvoj kreativnog mišljenja, a najviše se potiče navedenim aktivnostima za razvoj fine motorike ruku, koordinacije oko-ruka, te prilagodbe oka (Rajović, 2010, prema Šarančić, 2013).

U situacijama prepoznavanja kreativnosti kod djece predškolske dobi vrlo je važno uzeti u obzir da su sva djeca kreativna u određenom stupnju, neka djeca su kreativnija u odnosu na vršnjake, postoji mogućnost da dijete pokaže kreativnost u jednom području više u odnosu na druga područja, te da odrasla osoba može utjecati pozitivno ili negativno na razvoj dječje kreativnosti (Petrović-Sočo, 2000).

Likovni razvoj djeteta razvija se kroz spontanu igru koja njemu omogućava da se u isto vrijeme zabavlja i iskazuje svoje stavove, mišljenja, želje i potrebe. Likovno izražavanje jedan je od prvih načina djetetova komuniciranja sa vlastitim okruženjem. Na taj način ono istražuje, zaključuje, dolazi do različitih rješenja problema i zajedno sa svojim vršnjacima raste i razvija svoje kreativne potencijale.

3.1. Djeca u dobi od pet i šest godina

U odgojno – obrazovnoj skupini djeca rane i predškolske dobi usmjeravaju se na cjeloviti, optimalni i zdrav rast i razvoj u svim aspektima svoje osobnosti. Odgajatelj je u tom kontekstu ključna osoba koja predviđa na koji će način i u kojem vremenu osposobiti dijete za određene kompetencije. „Umjetnost ima važnu ulogu u razvoju razumijevanja fizičke, emocionalne, intelektualne, estetske, društvene, moralne i duhovne dimenzije ljudskog iskustva.“ (Herceg i sur., 2010:100). Iz tog se razloga planiraju likovno – estetske aktivnosti izražavanja djece složenog likovnog fenomena i razvoja elemenata likovne kulture.

U likovnom izražavanju vrlo je važno da se djetetu dopusti da samostalno istražuje likovne materijale, ali s druge strane potrebno je na nenametljiv način pružiti

mu uvid u razne mogućnosti likovnosti – time se uvećava njegova senzibiliziranost za umjetnost. Osnovne smjernice svakom odgajatelju za rad s djecom predškolske dobi u likovnoj domeni jesu: prihvatiti i uvažiti autentični likovni izraz u skladu s dobi djeteta i njegovim razvojnim karakteristikama; osigurati vrijeme i prostor za aktivnost; omogućiti da dijete usvaja posebne likovne vještine u izražavanju materijalom i tehnikom; upoznati dijete s likovnom umjetnošću raznih medija (slikovnice, galerije, reprodukcije...). Odgajatelj mora biti spreman dati povratnu informaciju djetetu na poruku koju je poslao prema njemu, treba naglasiti važnost svakog djeteta i njegovog likovnog uratka, te mora rasti i razvijati se u vlastitom likovnom stvaralaštvu kako bi bio što kompetentniji za rad s djecom. Razlikuje se aktivnosti u kojima dijete samoinicijativno započinje izražavanje birajući likovno sredstvo koje mu je nadohvat ruke, te aktivnosti koje planira odgajatelj na temelju ciljeva i zadataka za cjelokupni odgojno – obrazovni plan i program. U prvoj grupi navedenih aktivnosti dijete daje mnogo informacija o sebi, o svojim mogućnostima i željama, a druga skupina aktivnosti omogućava djetetu da usvoji nešto novo i na taj način ga se potakne na samostalno istraživanje i stvaranje (Balić Šimrak, 2010).

Kreativnost se potiče elementima pripreme u kojima se osiguravaju raznovrsne mogućnosti izvedbe svakog dijela aktivnosti. Važno je da se elementi likovno – kreativnog procesa prepoznaju kao poticaji razvoja različitih sposobnosti, ponajviše likovne kreativnosti. Oni nisu formalno primjenjivani, već pružaju fleksibilnosti, individualnosti i korištenja vremena koliko je to potrebno (Herceg i sur., 2010).

Likovno izražavanje preškolskog djeteta je likovno razmišljanje koje ovisi o njegovom kognitivnom i spoznajnom razvoju. Ono u dobi od pet i šest godina ne crta na određeni način jer je samostalno to odlučio, već zato što mu to određuje njegov genetički kod razvoja. U dobi od pete do osme godine dolazi do promjena u načinu likovnog izražavanja i radovi se sve više razlikuju od radova ostale djece jer kognitivna funkcija nestaje i dijete kreće na put vlastitog likovnog izražavanja. Taj je proces napuštanja kognitivne faze vrlo dugotrajan i različit pa se to naziva tendencijom razvoja, što znači da se nešto tipično za određenu dob pojavljuje kod nekog djeteta ranije, a kod drugog kasnije. U likovnoj domeni to se naziva likovnom tipologijom koju karakteriziraju individualne razlike djeteta u likovnom izražavanju. Mnogi

stručnjaci smatraju da se tipovi počinju razlikovati tek nakon pete ili šeste godine starosti (Zupančič, 2016).

U dobi od treće do osme godine života dječje slikovito, konkretno mišljenje okarakterizirano je kao arhaično i nepotpuno, što se može vidjeti u njegovom likovnom izrazu. Dijete u toj dobi crta više unutarnjim porivom, nego umom. Likovni se izraz u toj dobi temelji na emocionalnom intenzitetu, a ne na znanju i objektivnoj stvarnosti (Bodulić, 1982).

Odgajatelj u svom radu planira likovnu kulturu u skladu s dječjom dobi. U dobi od pet godina planiraju se aktivnosti kojima se potiče senzibilitet trodimenzionalnog oblikovanja u svim razvojnim područjima. Kod aktivnosti učenja - trodimenzionalnog oblikovanja različitim vrstama masa i reljefa cilj jest svladavanje takvog oblikovanja kojim se jača vizualno pamćenje pojedinca i osjetljiva motorika prstiju šaka. U izražavanju takvim djelovanjem razvijaju se u tjelesnom, psihomotoričkom i zdravstvenom razvoju: preciznost izrade motiva, nadalje emocionalno-socijalnom razvoju: uvažavanje tuđih mišljenja, u spoznajnom razvoju: transponiranje likovnog materijala u likovnu strukturu, te komunikacijsko – stvaralačkom razvoju: sposobnost doživljavanja likovnog dijela. Kod aktivnosti igre – dekorativnog oblikovanja tekture na volumenu cilj je svladavanje pojma tekture na spontan način. Tu se očituje razvoj fine motorike prstiju, samostalnost prilikom korištenja različitog pribora za rad, pronalazak što većeg broja rješenja u vezi s teksturom, te razvoj osjetljivosti za sklad. U aktivnosti stvaranja – maštovitog rješenja pletera u tehnici enkaustike cilj jest svladati navedenu tehniku primjenom osnovnih boja u maštovitom rješavanju zadatka. Time se razvija koordinacija i preciznost, gradi se suradničke odnose, potiče se interes za materijalna i duhovna dobra, te se raznovrsno istražuje i stvara. U radnoj aktivnosti – kontrasta toplih i hladnih boja u grafičkoj tehnici kartonskog tiska cilj jest poticati kreativno mišljenje u izradi cjetnih matrica i svladavanju tehnike otiskivanja kontrasta toplih i hladnih boja. U aktivnosti vrednovanja – stvaranja različitih kompozicija cilj je razvijati osjetljivo zapažanje znamenitosti grada i procjenjivati iste na vlastitim uracima. Time se potiče sposobnost izvođenje preciznih pokreta, samostalnost odabira kompozicije, razvoj senzibiliteta,

uspoređivanje i prosuđivanje te razvoj izražavanja vizualnom komunikacijom (Herceg i sur., 2010).

Kod djece u šestoj godini života sljedeće se aktivnosti potiču osjećaj za teksturu kroz razvojne zadatke. Aktivnost učenja je – variranje različitih vrsta masa i reljefa kojom je cilj razvijati individualnu motoričku spretnost (razvojem taktilne osjetljivosti, pripremanjem pribora i alata, transponiranjem djela u likovnu strukturu, razvojem sposobnosti razumijevanja umjetničkog djela). U aktivnosti igre – različitih veličina i proporcija u oblikovanju volumena kroz izradu šaljivih maski poticati maštu koja utječe na savladavanje plošno istanjene mase i proporcije (samostalnim korištenjem pomagala u radu, dijeljenjem osjećaja, interesom za otkrićem i rješavanjem problema, uočavanjem vizualnih poticaja koje okružuju dijete). Aktivnost stvaranja – površine različitih tekstura realizirane u tehnici koreografije, cilj je rješavanjem motiva u koreografiji, različitim teksturama ojačati individualno kreativno mišljenje (taktilnu i vizualnu percepciju materijala, poticanje samostalnosti i odluke, razvoj osjetljivosti za različite površine, poticanje slobode u stvaralačkom izražavanju). U radnoj aktivnosti – alternativni ritam ploha u realizaciji nacrtu za tapiserije cilj je usvojiti ritam ploha savladavanjem slikarske tehnike (strpljivošću, samostalnim dolaskom do rješenja, primjenom stečenog iskustva, primjenom nove tehnike urediti neki prostor). Aktivnost vrednovanja – dizajn uporabnog predmeta kojoj je cilj točno opažanje uporabnog predmeta i usporedbu po obliku i funkciji finom motorikom prstiju, interesom za otkrićem, upoznavanjem funkcije i estetskog izgleda uporabnih predmeta, razvojem dogovora i procjene rezultata) (Herceg i sur., 2010).

Kada se dijete likovno izrazi, osnažuje se sposobnost opažanja, svhaćanja i predočavanja što rezultira bogatijim i snažnijim stvaranjem. Odgajatelj na mnoge načine može potaknuti dijete u petoj i šestoj godini života kako bi pobudio njegov interes za likovnim oblikovanjem. Najjednostavniji način je usmjeravanje pažnje na određeni predmet ili pojavu, gdje se kroz verbalnu interakciju s djetetom dolazi do bogaćenja njegovih spoznaja. Nadalje, drugi način je poticanje mašte i interesa razgovorom o nečemu što je dijete spontano vidjelo u određenom vremenskom razdoblju. Treći je način, maštanje ilustracije kada na temelju pročitane priče dijete zamišlja događaje i ilustrira je. Slijedi zamišljanje koje spada u višu razinu stvaranja

slika i imaginacije. Igre likovnim materijalima, oslobađaju djetete za ispitivanje svojstava i upoznavanje likovnim sredstvom. Potvrđivanje uspješnosti djetetu daje potvrdu da je na dobrom putu, pa mu se kroz osjećaj sigurnosti i slobode potiče pokretanje potencijala, ideja i vizija (Belamarić, 1987).

Kreativnost je prirodno stanje djeteta koje se potiče već od najranije dobi u vrtiću, školi, vlastitom domu, na ulici i u parku. Djeca u igri sa vršnjacima, samostalno ili uz pomoć odrasle osobe pokazuju potrebu za istraživanjem. Odgajatelj u planiranju odgojno – obrazovnog rada uzima u obzir fazu likovnog razvoja svakog djeteta i osmišljava aktivnost koja će potaknuti djecu na višu razinu razmišljanja i spoznaje.

3.2. Promatranje i analiza likovnog djela

Dječji crtež je vrijedan dokument iz kojeg se mogu dobiti razni podaci o djetetu i njegovom razvoju, te o vanjskim faktorima koji na njegov razvoj utječu. Likovni izraz djeteta najčešće je odraz njegovog stanja, njegova slika ili projekcija, ali isto tako, može biti prikazivanje onoga što dijete želi i o čemu mašta. Ovisno o dječjem uzrastu upotrebljavaju se određena likovno – izražajna sredstva, koja se s vremenom međusobno kombiniraju i obogaćuju (Karlavaris, 1988).

Promatranjem likovnog djela važno je u promatraču pobuditi znatiželju koja se može postići raznim načinima (igrom, razgovorom, prije, tijekom i nakon promatranja djela). U djetetovom životu najvažniju ulogu imaju roditelji, odgajatelji i učitelji koji svojim postupcima i ponašanjima utječu na dječju aktivnosti i emotivnost. Svaki sadržaj ili metoda mora se postaviti na stupanj iznad mogućnosti djeteta kako bi ga to motiviralo za daljnjim istraživanjem. Kada se kod djeteta pobudi znatiželja, vrlo je važno poticati ga da postavlja što više raznolikih pitanja kroz koja dijete vježba komunikacijske vještine. „Umjetnost shvaćamo doživljavajući je, ne samo proučavajući. Kod umjetnosti nije djelatan samo razum, nego i volja, imaginacija i osjećaji.“ (Petrač, 2015:39). Kada dijete promatra likovno djelo, ono ga ponajprije raščlanjuje, uspoređuje odnose, odvaja, grupira, odabire i zaključuje. Tu se ističe uloga odrasle osobe koja potiče i vodi dijete za takav način promatranja djela. Na taj način dijete obogaćuje vlastite spoznaje, istražuje, samostalno zaključuje, ocjenjuje i kritički se osvrće na viđeno.

Likovne umjetnosti su „umjetnosti oka“ jer pomoću tog organa likovni umjetnici izražavaju i stvaraju ono što su vidjeli i doživjeli. Ali taj organ nije jedini organ likovne spoznaje, tu se javlja osjećaj. Likovni se jezik mora doživjeti racionalno i kroz likovnu intuiciju jer se jedan dio sastoji od pravila, a drugi od osjećaja pojedinca (Peić, 1991).

U dječjem se crtežu javljaju simboli kao što su sunce sa zrakama, cvijet s pet latica, kuće s trokutastim krovom, srca i slično, što iz jednog pogleda može davati dojam siromašnog likovnog izraza, te sklonost prema kopiranju od vršnjaka ili odraslih. Stigmatiziranje tog dječjeg izraza treba se izbjeći kako bi se poštivao dječji trenutačni interes i kako bi se uvažile njihove potrebe. Kopiranje dječjeg rada se promatra kao fenomen u kojem se pojavljuju likovni znakovi na maloj površini, a koji daju određenu poruku (sunce – toplina i uroda; cvijet – ljepota; kuća – toplina doma; srce – ljubav) (Balić Šimrak, 2010).

Dijete u ranoj dobi traži način komunikacije pa poseže za slikovnim simbolima kako bi opisalo emociju ili poslalo poruku, na taj način i dijete od pet ili šest godina (iako je upoznato sa postojanjem pisane riječi) bira sažeti znak kako sredstvo komuniciranja. Ako dijete „kopira“ likovni rad druge osobe, to se može povezati s potrebom da se uklopi, da bude prihvaćeno u zajednici i među prijateljima, na taj način ono usvaja nove sadržaje jer mu to pruža širinu, izbor i vještinu u oblikovanju likovnim materijalima.

3.3.Uloga odgajatelja u poticanju kreativnosti

Kako bi odgajatelj djelovao na likovno izražavanje djeteta, mora raditi na vlastitoj kreativnosti. Poznavanjem različitih tehnika i korištenjem različitih metoda, on ima ulogu u poticanju kreativnosti kod djece predškolske dobi.

Grgurić i Jakubin (1996) navode osnovna načela vizualno – likovnog odgoja djece predškolske dobi, a to su:

1. Primjerenost sadržaja i metoda (pažljivim odabirom sadržaja i metoda rada djeci se omogućava da izražavaju vlastite misli, emocije, želje i potrebe),

2. Aktivan odnos prema okolini (dopustiti djetetu da istraži okolinu korištenjem osjetila njuha, sluha, taktilne i vizualne percepcije. Dijete mlađe dobi tražiti će informacije i osjetilom okusa na način da će sve što želi istražiti prvo stavljati u usta),
3. Igra kao metoda (u likovnom izražavanju cilj je pobuditi djetetov interes i užitek u izvođenju likovnog uratka),
4. Oslobađanje od uzora (dijete je važno poticati na samoorganizirane i samoinicirane aktivnosti jer one dovode do originalnog uratka),
5. Individualizacija (poticati intrinzičnu motivaciju djece osiguravanjem primjerenih likovnih sadržaja, tehnika i sredstava za samostalni rad).

Da bi se kreativni potencijal djeteta razvio, odgajateljeva je uloga osigurati pozitivno emocionalno ozračje. Što znači da odgajatelj ne poučava, ne savjetuje, ne sugerira i ne kritizira, već dopušta djetetu da se slobodno izražava u skladu sa njegovom razvojnom fazom. Također, vrlo je važno da odgajatelj pruža podršku i bude na raspolaganju djetetu, kada ono zatreba pomoć. Važno je poticanje djeteta na verbalno izražavanje onoga što je naslikalo ili izradilo.

Kvaliteta aktivnosti djece u vrtiću je jedan od važnih kriterija svrhovitosti iste. Odgajatelj iz tog razloga mora razumjeti i promatrati dječje ponašanje, uočavati način na koji nešto čine i koliko ih neka aktivnost uistinu zanima. „Kvalitetna podrška dječjoj aktivnosti treba biti usklađena s trenutačnom razvojnom razinom djeteta kao i njegovom perspektivom, odnosno načinom na koji ono u određenom trenutku razumije neki problem. Ona bi djetetu trebala osigurati prijelaz na višu razinu znanja i razumijevanja, a temeljiti se na njegovu trenutačnom znanju i razumijevanju“ (Slunjski, 2008:95).

Uloga odgajatelja jest da poštuje potrebu i želju djeteta za bavljenjem likovnim aktivnostima. Također, važno je da je odgajatelj zainteresiran za dječji likovni rad tijekom svih faza likovnog razvoja, te da razgovara s djetetom o njegovom stvaralaštvu kako bi nenametljivo poticao dijete na tumačenje onoga što radi. Poticanje djeteta na tumačenje likovnog rada je postavljanjem pitanja koja ne nameću odgovor. To su

pitanja kao: „Što si to nacrtao?“ , „Što još vidiš?“ , „A što bi ovo moglo biti?“ i slično (Starc i sur., 2004).

Nakon odrađivanja likovne aktivnosti, dječje likovne radove odgajatelj izlaže na pano, te razgovorom s djecom stavlja naglasak na važnost njihovog uspjeha i umijeća. Kroz postavljanje poticajnih pitanja o načinu rada, sadržaju crteža i upotrebi sredstava i materijala, odgajatelj ima uvid u shvaćanje svijeta svakog pojedinog djeteta (Slunjski, 2013).

Odgajatelj ima važnu ulogu u odgojno – obrazovnom radu s djecom predškolske dobi. Njegova je zadaća da promatra djecu, osluškuje njihove potrebe, osmišljava aktivnosti za razvoj svakog područja djetetova razvoja. U likovnim aktivnostima on priprema okruženje, nudi djeci različite materijale i sredstva, a zatim promatra djecu. Ukoliko dijete izrazi potrebu za uključivanjem odgajatelja u aktivnost, on pomaže djetetu na nenametljiv način, usmjerava ga razgovorom na samostalno donošenje odluka i tumačenje vlastitog rada.

3.4. Dosadašnja istraživanja o likovnoj kreativnosti predškolske djece

Sposobnost tumačenja, prepoznavanja i razumijevanja dječjeg likovnog stvaralaštva čini temelj za poticajno okruženje dječjeg likovnog razvoja. U skladu s time proveden je mali broj dostupnih istraživanja, pa se u ovome radu prikazuju neke od njih koja su bila dostupna i relevantna za temu rada.

Zupančič (2016) razmatra stvaranje likovnih radova djece različitih likovnih tipova pomoću različitih likovnih strategija. Proučavale su se na temelju odstupanja, razlika i sličnosti. Studija dječjih radova od devetoro djece u dobi od pet i šest godina koji su imali za zadatak slikati na bazi neposrednog promatranja reprodukcije „Harlekina“ slikara Paula Cezanna u primjerenim materijalnim i prostornim uvjetima za rad. Rezultatima se pokazuje kako se većina djece svrstala u koloristički tip likovnosti, a jednaki broj djece bio je u konstruktivnom i impulzivnom tipu. Što se tiče osobina – većina djece je okarakterizirana kao precizna i spora što nije bila pretpostavka predviđena istraživanjem.

Paul, J. i sur. (2008) Provede istraživanje o divergentnom mišljenju koje je ključno za proučavanje individualnih razlika u kreativnosti. S obzirom da je tradicionalni bodovni sustav bio osmišljen na način da se njime dodjeljuje bodove za rijetke reakcije i bodovi su se zbrajali nailazilo se na razne probleme. Nakon kritičkog preispitivanja postojećih metoda bodovanja, osmislio se novi pristup procjene divergentnog mišljenja čija se valjanost i pouzdanost procjenjivala. U novom načinu Top 2 bodovanja sudionici dovršavaju divergentni zadatak mišljenja, a zatim zaokružuju dva odgovora koja smatraju da su najkreativniji odgovori među ponuđenim vrijednostima. Zatim se procjenjuju ti odgovori na ljestvici od pet točaka. Što se tiče pouzdanosti, analizom generalizabilnosti dokazalo se da subjektivne ocjene zadaća i slučajeva neobičnih zadataka kojima se dobiva pouzdane rezultate sa samo dva ili tri procjenjivača. Što se tiče valjanosti, latentnom varijabilnom studijom ($n = 226$) predvidjelo se divergentno mišljenje iz pet faktora i njihovih svojstava višeg reda (plastičnosti i stabilnosti). Više od polovice varijance može se objasniti dimenzijama osobnosti. U istraživanju su navedene upute za mjerenje različitih razmišljanja novom metodom.

Sindik, J. (2010) prikazuje istraživanje povezanosti emocionalne kompetencije, mašte i empatije odgajatelja te njihovog stava prema darovitoj djeci. U istraživanju su sudjelovali svi odgajatelji Dječjeg vrtića „Šegrt Hlapić“ te Dječjeg vrtića „Trnsko“ u Zagrebu ($n = 86$), te se primjenilo tri mjerna instrumenta: upitnik Stavova prema darovitoj djeci, E-upitnik sa skalama empatije i mašte, te Upitnik emocionalne kompetencije UEK15. Rezultatima istraživanja dokazalo se da korišteni instrumenti imaju pouzdanost i konstruktivnu valjanost. Jedina statistički značajna negativna povezanost bila je između varijabli stavova prema darovitoj djeci i mašte i empatije. Problem se javlja kod malog broja sudionika, pa je ograničena mogućnost generalizacije rezultata.

Bishop, D.W. i Chace, C.A. (1971) navode pretpostavku u istraživanju da se roditelji koji se razlikuju po dimenziji konkretnosti i apstraktnosti konceptualnog razvoja razlikuju u svojim stavovima i praksama glede razigranosti okoline njihove djece. Također, pretpostavljeno je da će te roditeljske razlike biti sustavno povezane s razlikama između djece u potencijalnoj kreativnosti. Stavovi roditelja i njihovi

prijavljeni uvjeti za igru u domu određeni su davanjem upitnika roditeljima. Potencijalna kreativnost 3- i 4-godišnje djece mjerena je pokazateljima složenosti i raznolikosti izvedbe na laboratorijskom zadatku. Dobiveni rezultati za očeve nisu pokazali značajne rezultate. Rezultatima za majke potvrdilo se hipoteze, jer su konceptualno apstraktne majke imale veću vjerojatnost od konkretnih majki da poboljšaju razigranost okruženja kućnog igranja, a djeca više apstraktnih majki pokazala su dokaze o većem kreativnom potencijalu na performansnom zadatku. Ti rezultati nisu bili povezani s razlikama između roditelja na određenim demografskim varijablama - dobi, dohotku, obrazovanju i profesionalnom prestižu. Rezultati su raspravljani u smislu uloga roditeljskih konceptualnih sustava i okruženja kućnog igranja u utjecaju na dječji repertoar potencijalnih odgovora i njegove motivacije da odgovore na novost.

Projekt „Daroviti učenici Republike Hrvatske – DURH“ osmišljen je temeljem sustavne evaluacije stečenog iskustva u školskoj praksi i znanstvenih dostignuća u odgojnoj znanosti. Ideja projekta zasniva se na zadovoljavanju potreba darovitih učenika, te na definiranju uvjeta za darovite koji bi trebali biti realizirani kako bi se proces njihova razvoja vodio unutar kvalitetanog odgojno – obrazovnog programa. Školu su polazili daroviti učenici, mentori (umjetnici i pedagozi), te učitelji koji su kroz radionice stjecali kompetencije za takvu vrstu odgojno – obrazovnog rada. Rezultatima istraživačkih radionica dokazalo se prividne rezultate dobivene u kratkom roku (povećala se sposobnost redefinicije djece kroz maštu, točnost, senzibilitet i kreativno mišljenje). Zaključilo se kako bi se takve vrste radionica trebale raditi po svim djelovima Republike Hrvatske, kako bi se u odgojno – obrazovne ustanove uveli novi sadržaji i programi (Herceg Varljen, 2001).

U području kreativnosti, a posebice likovne kreativnosti djece rane i predškolske dobi pronalazimo relativno mali broj provedenih istraživanja. Pretpostavlja se da je to posljedica „težeg“ određivanja kriterija kojima bi se mjerila potencijalna kreativnost. Odgajatelji bi u vlastitom radu trebali pratiti kreativni proces razvoja djeteta i bilježiti ga kako bi uvidio koji sve uvjeti utječu na taj proces u odgojno – obrazovnom radu. Time se pronalazi rješenja za razne probleme s kojima se

odgajatelj suočava i samim time, dolazi se do novih spoznaja i refleksija u svrhu dobrobiti djeteta.

4. DOBNE RAZLIKE PREDŠKOLSKE DJECE U KONVERGENTNO – INTEGRATIVNOJ LIKOVNOJ KREATIVNOSTI

4.1. Svrha, cilj, zadaci, istraživačka pitanja i hipoteza istraživanja

Svrha istraživanja jest provjeriti na koji se način djeca rane i predškolske dobi mogu testirati u domeni likovne kreativnosti, koliko su takvi testovi kreativnosti primjereni i učinkoviti za navedenu dob djece, te u kojoj mjeri EPoC test ispituje potencijalnu kreativnost djeteta u likovnoj domeni.

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi povezanost između potencijalne kreativnosti predškolske djece mjerene testom i njihove dobne razlike.

Iz navedenog cilja istraživanja, proizlaze sljedeći zadaci:

1. Educirati ispitivača za provedbu EPoC testa potencijalne kreativnosti (održano na Sveučilišnom kampusu u Rijeci od 10. do 12. siječnja 2018. godine).
2. Prikupiti uzorak ispitanika u dobi od pet i šest godina na prostoru Primorsko – goranske županije, te provedba istraživanja na postojećem uzorku.
3. Pribaviti kartice A i B forme EPoC testa potencijalne kreativnosti u suradnji sa Centrom za poticanje darovitosti iz Rijeke.
4. Bodovati dobivene uratke djece predškolske dobi u suradnji sa kolegama i kolegicama na Učiteljskom fakultetu u Rijeci.
5. Unesti dobivene rezultate u bazu podataka EPoC testa potencijalne kreativnosti.
6. Izraditi mapu na Google Disku u koju će se pohraniti svi uratci djece dobiveni provedbom istraživanja.
7. Interpretirati dobivene rezultate EPoC testom potencijalne kreativnosti.
8. Proučavanje razvoja potencijalne kreativnosti djece predškolske dobi u daljnjem odgojno – obrazovnom radu odgajatelja.

Na temelju relevantne literature postavljene su sljedeća istraživačka pitanja:

P1: Je li EPoC test potencijalne kreativnosti primjeren za djecu u dobi od pet i šest godina?

P2: Postoji li statistički značajna razlika u rezultatima potencijalne kreativnosti djece u petoj i šestoj godini života?

P3: Imaju li šestogodišnjaci više rezultate dobivene EPoC testom potencijalne kreativnosti u odnosu na petogodišnjake?

Temeljem istraživačkih pitanja, postavljaju se hipoteze:

H1: EPoC test potencijalne kreativnosti primjeren je za djecu u dobi od pet i šest godina.

H2: Postoji statistički značajna razlika u rezultatima potencijalne kreativnosti dobivene EPoC testom djece u petoj i djece u šestoj godini života.

H3: Pretpostavlja se da će rezultati dobiveni EPoC testom biti viši kod šestogodišnjaka u odnosu na petogodišnjake.

4.2. Uzorak

Istraživanje je provedeno u sklopu većeg istraživanja diplomantica Učiteljskog fakulteta u Rijeci, ali dio ovog istraživanja čini uzorak od ukupno N=24 djece predškolske dobi. Istraživanje se provodilo u Dječjem vrtiću Rijeka, podcentru predškolskog odgoja „Morčić“.

Tablica 1. Prikaz dobi uzorka

Dob sudionika	Broj ispitanika	Postotci (%)
Petogodišnjaci	9	37,5
Šestogodišnjaci	15	62,5
Ukupno	24	100

Tablica 1. prikazuje dob sudionika testiranih EPoC testom potencijalne kreativnosti i njihov postotak. Od ukupnog broja 24 sudionika, petogodišnjaka je devet (37,5%), a šestogodišnjaka je 15 (62,5%). Ova tablica je od važnosti za daljnje rezultate dobivenih istraživanjem kako bi se vidjelo postoje li razlike između petogodišnjaka i šestogodišnjaka.

Podcentar predškolskog odgoja „Morčić“ ima pet vrtićkih odgojno – obrazovnih skupina, među kojima se nalazi 43 djece u dobi od pet i šest godina na dan 01.04.2018. godine. Metodom slučajnog odabira odabrano je 26 djece obuhvaćeno odgojno – obrazovnim programom. Birala su se djeca čiji je redni broj bio dobiven kalkulatorom slučajnog odabira. Ukoliko bi došlo do situacije u kojoj roditelj, skrbnik ili dijete odbija sudjelovanje u istraživanju, biralo bi se prvo sljedeće dijete na popisu petogodišnjaka i šestogodišnjaka. Dvoje ispitanika zbog problema u obitelji, te dugog odsudstva iz vrtića nije obuhvaćeno drugim dijelom provedbe forme ispitivanja, pa su time uklonjeni iz uzorka.

Najviše su zastupljena djeca iz mješovite odgojno – obrazovne skupine „Orsetti“ sa sedmero djece (29,2%) i mješovite odgojno – obrazovne skupine „Ježići“ sa sedmero djece (29,2%), zatim mješovite odgojno – obrazovne skupine „Leptirići“ sa petero djece (20,8%), mješovite odgojno – obrazovne skupine „Slonići“ sa troje djece (12,5%), te mješovito odgojno – obrazovne skupine „Pingvini“ sa dvoje djece (8,3%).

4.3. Metode istraživanja

Istraživanje je provedeno u mjesecu travnju 2018. godine, nakon što su mentor i Učiteljski fakultet u Rijeci predali potvrde o istraživanju za provedbu diplomskog rada.

Ravnateljica Dječjeg vrtića Rijeka odobrila je provedbu istraživanja, te se nakon prikupljanja informiranog pristanka roditelja za svako pojedino dijete radio okvirni plan kojim će se redosljedom testirati djeca. U razdoblju od 09.04.2018. do 04.05.2018. provedeno je testiranje cijelog uzorka kroz dvije sesije u trajanju od 45 minuta, u razmaku od tjedan dana.

Istraživanje se provodilo u prostorijama Dječjeg vrtića Rijeka, u prostoru psihologinje, na način da je ispitivač odlazio po dijete u odgojno – obrazovnu skupinu nakon čega je verbalno motivirao dijete za rješavanje EPoC testa. Kada bi dijete napravilo grafičku domenu testa ispitivač je pohranio njegove uratke u zasebnu foliju za svako dijete. Kod verbalne domene testa, ispitivač je snimao odgovor djeteta diktafonom, nakon čega je izradio transkript za svako dijete i stavio ga u odgovarajuću foliju.

Tijekom provedbe istraživanja, odgajatelji, roditelji i stručni tim vrtića pokazuju veliki interes za istraživanje i za dobivene rezultate djece. S obzirom da je većina roditelja (jedan roditelj nije dao dopuštenje) u informiranom pristanku dopustila školama uvid u rezultate, određene povratne informacije biti će dane nakon obrane diplomskog rada.

Bodovanje uradaka ispitanika provedeno je na Učiteljskom fakultetu u Rijeci, dana 06.06.2018. gdje su usuglašeni bodovi ispitanika, nakon čega su uneseni u digitalizirani sustav.

Metode korištene tijekom ovog istraživačkog procesa jesu testiranje ispitanika EPoC testom, snimanje verbalnih odgovora djece, te analiza dječjih likovnih uradaka (samostalno i grupno).

4.4. Mjerni instrumenti

U istraživanju je korišten EPoC test potencijalne kreativnosti čiji su autori Todd Lubart, Maud Besancon i Baptiste Barbot iz 2012. godine. Kroz testove se nastoji procijeniti kreativni potencijal kod djece u dobi od pete do osamnaeste godine života. Kroz test se povezuju grafičke i verbalne domene u kojima se podrazumijeva divergentno eksplorativno mišljenje i konvergentno integrativno mišljenje. Sastoji se od dvije forme, forme A i forme B. Svaka od njih uključuje osam testova:

1. Grafički test divergentno eksplorativnog mišljenja (apstraktna verzija),
2. Verbalni test divergentno eksplorativnog mišljenja (krajevi priče s obzirom na zadani početak priče),

3. Grafički test konvergentno integrativnog mišljenja (apstraktna verzija),
4. Verbalni test konvergentno integrativnog mišljenja (priča sa zadanim naslovom),
5. Grafički test divergentno eksplorativnog mišljenja (konkretna verzija),
6. Verbalni test divergentno eksplorativnog mišljenja (početci priče s obzirom na zadani kraj priče),
7. Grafički test konvergentno integrativnog mišljenja (konkretna verzija),
8. Verbalni test konvergentno integrativnog mišljenja (priča sa zadanim likovima).

Testovi forme A i forme B sastoje se od dvije slike apstraktnog podražaja, dva početka priča, dva kompleta slika apstraktnih podražaja, dva naslova priča, dvije slike konkretnog predmeta, dva završetka priča, dva kompleta slika konkretnih predmeta, dva kompleta likova verbalnih testova. Za svakog ispitanika bili su pripremljeni materijali za provedbu testiranja koji su uključivali: papire A6 i A4 formata, olovke, gumice i flomastere.

U siječnju, 2018. godine održana je „Edukacija o primjeni i bodovanju testa potencijalne kreativnosti EPoC“ u Rijeci. Edukacija je bila usmjerena na razvoj kompetencija sudionika s ciljem podrške kreativnoj i darovitoj djeci kako bi se mogli ostvariti u najvećoj mjeri kao aktivni građani. Tijekom edukacije o bodovanju EPoC testa potencijalne kreativnosti navedeno je kako se testovi konvergentno integrativnog mišljenja vrše na skali od 1 do 7 bodova. Dok se kod verbalnog testa i grafičkog testa konvergentno integrativnog mišljenja boduje na način da svaki procjenjivač samostalno boduje test nakon čega daje bod zajedno sa ostalim procjenjivačima kako bi se usuglasilo bodovanje uradaka. Usaglašavanje se određuje na način da se daje srednja ocjena, metodom konsenzusa.

4.5. Statistička obrada podataka

Nakon bodovanja dječjih uradaka izrađene su mape za svako pojedino dijete na Google disk-u gdje su svi uradci djeteta pohranjeni. Svako dijete ima jedinstvenu šifru putem koje ga nije moguće povezati sa stvarnim imenom i prezimenom. U

statističkoj obradi prikupljenih podataka putem SPSS statističkog programa korištena je deskriptivna analiza i neparametrijska statistička analiza. Obrađeni su deskriptivni podaci za sve ispitanike kako bi se dobio rezultat potencijalne kreativnosti. Također, napravljena je neparametrijska statistička analiza – mjere centralne tendencije za svaki navedeni EPoC test, te za zbirne rezultate po dobi koeficijenta grafičke kreativnosti, verbalne kreativnosti, divergentne kreativnosti i konvergentne kreativnosti.

5. REZULTATI I RASPRAVA

5.1. Deskriptivna analiza karakteristika EPoC testa potencijalne kreativnosti

Unesene su dvije nezavisne varijable petogodišnjaka i šestogodišnjaka u odnos sa svim provedenim testovima: grafičkim testom divergentno – eksplorativnog mišljenja (apstraktni oblik), verbalnim testom divergentno – eksplorativnog mišljenja (broj završetaka), verbalnim testom divergentno – eksplorativnog mišljenja (broj riječi), grafičkim testom konvergentno – integrativnog mišljenja (apstraktni oblici), verbalnim testom konvergentno – integrativnog mišljenja (zadani naslov), grafičkim testom divergentno – eksplorativnog mišljenja (konkretni oblik), verbalnim testom divergentno – eksplorativnog mišljenja (broj početaka), verbalnim testom divergentno – eksplorativnog mišljenja (broj riječi), grafičkim testom konvergentno – integrativnog mišljenja (konkretni oblici), te verbalnim testom konvergentno – integrativnog mišljenja (zadani likovi). Zatim su unesene varijable potogodišnjaka i šestogodišnjaka na skupnim zadacima provedenih testova: koeficijent grafičke kreativnosti, koeficijent verbalne kreativnosti, koeficijent divergentne kreativnosti, koeficijent konvergentne kreativnosti i kvocijent ukupne kreativnosti.

Tablica 2. Prikaz rezultata na pojedinačnim zadacima EPoC testa po dobi

	Dob ispitanika	Mean	Medijan	Kvartilno raspršenje
Grafički test divergentno- eksplorativnog mišljenja (apstraktni oblik)	5	3,33	3,00	4,00
	6	4,60	3,00	5,00
Verbalni test divergentno- eksplorativnog mišljenja (broj završetaka)	5	2,11	2,00	1,50
	6	2,93	2,00	2,00
Verbalni test divergentno-	5	82,33	30,00	126,00

eksplorativnog mišljenja (broj riječi)	6	74,66	47,00	61,00
Grafički test konvergentno-integrativnog mišljenja (apstraktni oblici)	5	2,44	2,00	3,00
	6	3,33	3,00	3,00
Verbalni test konvergentno-integrativnog mišljenja (zadani naslov)	5	2,56	2,00	2,50
	6	3,27	3,00	1,00
Grafički test divergentno-eksploratornog mišljenja (konkretni oblik)	5	1,78	2,00	1,00
	6	3,13	3,00	4,00
Verbalni test divergentno-eksploratornog mišljenja (broj početaka)	5	1,22	1,00	0,50
	6	1,73	2,00	1,00
Verbalni test divergentno-eksploratornog mišljenja (broj riječi)	5	49,44	30,00	34,50
	6	69,53	46,00	95,00
Grafički test konvergentno-integrativnog mišljenja (konkretni oblici)	5	1,78	1,00	2,00
	6	3,00	4,00	3,00
Verbalni test konvergentno-integrativnog mišljenja (zadani likovi)	5	1,56	1,00	1,00
	6	2,67	3,00	2,00

U tablici 2. prikazani su pojedinačni rezultati za svaki EPoC test u odnosu na dob ispitanika (petogodišnjaci i šestogodišnjaci). Njima se ukazuje da postoji značajna razlika između petogodišnjaka i šestogodišnjaka u varijabli „verbalni test

konvergentno – integrativnog mišljenja (zadani likovi)“ čiji medijan petogodišnjaka iznosi 1,00, te kvartilno raspršenje 1,00. U odnosu na šestogodišnjake kod kojih medijan iznosi 3,00, a kvartilno raspršenje 2,00. Kako bi se utvrdilo postoje li značajne razlike između petogodišnjaka i šestogodišnjaka napravljena je deskriptivna analiza – mjere centralne tendencije (tablica 3) na skupnim rezultatima (koeficijentu grafičke kreativnosti, koeficijentu verbalne kreativnosti, koeficijentu divergentne kreativnosti, koeficijentu konvergentne kreativnosti, te ukupnom kvocijentu kreativnosti).

Tablica 3. Prikaz značajnosti razlika na skupnim koeficijentima EPoC testa po dobi

	Koeficijent grafičke kreativnosti		Koeficijent verbalne kreativnosti		Koeficijent divergentne kreativnosti		Koeficijent konvergentne kreativnosti		Kvocijent kreativnosti	
	5.god.	6.god.	5.god.	6.god.	5.god.	6.god.	5.god.	6.god.	5.god.	6.god.
Medijan	-1,03	-0,63	-0,72	-0,31	-0,62	-0,45	-1,14	-0,28	86,37	91,50
Kvartilno raspršenje	0,74	1,10	0,49	0,71	0,40	0,68	1,12	1,24	10,551	16,87
Z	-2,18		-2,06		-1,70		-2,18		-1,998	
P	0,03		0,04		0,09		0,03		0,046	

Tablicom 3. su prikazane brojne statistički značajne razlike između petogodišnjaka i šestogodišnjaka. Jedina razlika koja nije statistički značajna je u koeficijentu divergentne kreativnosti. Medijan u koeficijentu grafičke kreativnosti petogodišnjaka iznosi -1,03, a šestogodišnjaka -0,63 što dovodi do zaključka da šestogodišnjaci imaju statistički značajan viši rezultat u odnosu na petogodišnjake. Medijan u koeficijentu verbalne kreativnosti petogodišnjaka je -0,72, a kod šestogodišnjaka -0,31, što također dovodi do zaključka kako šestogodišnjaci imaju statistički značajan viši rezultat u odnosu na petogodišnjake. Isto se ponavlja i kod koeficijenta konvergentne kreativnosti petogodišnjaka koja je -1,14, dok je kod šestogodišnjaka -0,28. Kvocijent kreativnosti petogodišnjaka je 86,37, dok je kvocijent kreativnosti šestogodišnjaka 91,50. Ukupan kvocijent kreativnosti prikazuje kako

postoji prijelaz na više rezultate sa pet godina na šest godina. Raste kreativnost u svim područjima, osim u divergentnom području.

Tijekom provedbe istraživanja djeca pokazuju veliki interes za rješavanjem EPoC testova potencijalne kreativnosti. Djeca u dobi od šest godina uspoređivali su ga sa testom pripreme za školu, dok su ga djeca u dobi od pet godina uspoređivala sa radnim listama i raznim grafomotoričkim zadacima. Test se primjenio u dvije serije provođenja sa svakim djetetom, u vremenu od 45 minuta. Većina je djece razumjela zadatak nakon što im je ispitivač jednom pročitao uputu, samo nekolicina djece trebala je ponavljanje uputa i dodatno motiviranje („Ti to možeš..“, „Sigurna sam da znaš to jako dobro nacrtati“, „Ovaj dio mi se baš jako sviđa“ i slično). Djeca koja su povučenije prirode i koja pokazuju neugodu neverbalnim ponašanjem u razgovoru s osobom koju ne poznaju dobro, tražila su veće poticanje odgajatelja, u odnosu na ostalu djecu. Tijekom jedne serije testiranja, u prostoriji je boravila psihologica koja je promatrala na koji se način provodi EPoC test potencijalne kreativnosti. Za vrijeme njezinog boravka, vidjela se promjena u djetetovu ponašanju, osjetila se nesigurnost i počelo je odgovarati na zadatke drugačije od prve serije testiranja. Djeca su u predviđenom vremenu od 45 minuta riješila testove temeljem dobivenih uputa. Sva su djeca sa zadovoljstvom dolazila i na drugu seriju provođenja testa potencijalne kreativnosti i nakon završenog istraživanja tražila su ispitivača da im pripremi još zadataka takvog tipa. Iz nevedenih reakcija djece zaključuje se kako je EPoC test potencijalne kreativnosti primjeren djeci u dobi od pet i šest godina, te se potvrđuje prva hipoteza postavljena u ovom istraživanju.

Druga hipoteza postavljena u ovom istraživanju djelomično je potvrđena, jer postoji statistički značajna razlika kod djece u dobi od pet i šest godina u grafičkoj kreativnosti, verbalnoj kreativnosti i konvergentnoj kreativnosti. Samo u divergentnoj kreativnosti ne postoji statistički značajna razlika kod djece u navedenoj dobi. Postavlja se pitanje zašto se divergentno mišljenje razlikuje od ostalih? Zaključuje se kako bi odgajatelje trebalo informirati o dobivenim rezultatima i značaju poticanja divergencije u likovnom izražavanju kreativnosti. Nadalje, djecu bi trebalo poticati na samostalnije rješavanje problema, jer će na taj način istraživanjem i vlastitom angažiranošću dolaziti do više mogućnosti za rješenje određenog problema. Svako od

tih rješenja djeteta će isprobati kako bi došlo do željenog cilja. I na taj se način potiče i razvija divergentno mišljenje djece predškolske dobi. Kod likovnih aktivnosti i likovnog stvaralaštva, treba dati slobodu djetetu za istraživanje i korištenje likovnih sredstava i materijala, time se razvija pluralizam ideja koji se proširuje komunikacijom odgajatelja i djeteta. To se povezuje sa podpoglavljem 3.3. Uloga odgajatelja u poticanju kreativnosti.

Treća hipoteza koja glasi „pretpostavlja se da će rezultati dobiveni EPoC testom biti viši kod šestogodišnjaka u odnosu na petogodišnjake“ je potvrđena (tablica 3). Rezultatima je pokazano da postoji viša statistički značajna razlika u porastu rezultata u dobi od pet godina prema dobi od šest godina. Ukupni kvocijent kreativnosti cijelog uzorka niži je od prosjeka, ali uzima se u obzir mali broj uzorka zahvaćenog ovim istraživanjem, koji se nije mogao povećati zbog obima zadataka i utrošenog vremena koji je predviđen za provođenje testiranja EPoC testom potencijalne kreativnosti. Istraživanjem nisu dobiveni relevantni rezultati samo za likovnu kreativnost, što znači da nije dobivena statistički značajna razlika u dobi, u domeni likovne kreativnosti.

Djeca testirana istraživanjem pokazuju veliki interes za likovnim aktivnostima, te ih samoinicirano potiču u odgojno – obrazovnom radu. Odgajatelji i stručni suradnici interesiraju se za EPoC test potencijalne kreativnosti nakon provedbe ovog istraživanja zbog pozitivnih reakcija djece. Roditelji, stručni suradnici i odgajatelji tijekom istraživanja pružali su podršku i pomoć ispitivaču.

5.2. Likovna kreativnost u dječjim uradcima

Iako je rezultatima dobiveno da je kvocijent kreativnosti ispitane djece ispod prosjeka, neki su dječji uradci dobili iznadprosječne bodove za svoje izražavanje EPoC testom. Neke od njih bit će prikazani u ovom radu i procijeniti će se što je na njima kreativno.

Bodovanje uradaka u EPoC testu potencijalne kreativnosti grafičke domene (konvergentno – integrativne) boduje se na ljestvici od jedan do sedam bodova. Svaki dodijeljeni bod se odnosi na ono što je djeteta prikazalo na svom likovnom uratku. Ako

je dijete verbalno iskazalo što se nalazi na njegovom radu, to se upisuje na stražnju stranu rada jer se uzima u obzir prilikom bodovanja.

- Ako je dijete ostvarilo jedan bod (1) njegov crtež karakteriziraju prekopirani elementi iz testa na papir, ponavljanje istih elemenata više puta uzastopno, nema povezanosti među predmetima, nema prikazanog značenja ili akcije (bez obzira na kvalitetu rada);
- Ako je dijete ostvarilo dva boda (2) njegov crtež karakterizira ideja koja je vidljiva u maloj mjeri, javlja se poneka povezanost između dva predmeta, dijete najčešće crta kuću;
- Ako je dijete ostvarilo tri boda (3) njegov crtež karakterizira vidljiva ideja koja nije dovoljno razrađena, ne prepoznaje se subjekt, nije jasno određena scena na kojoj se događa, dijete najčešće crta sobu;
- Ako je dijete ostvarilo četiri boda (4) njegov crtež karakterizira predmet ili pojava koju dijete vidi svaki dan (cvijet, rijeka, kuća, oblaci, plaža, snjegović...), nešto što je djetetu poznato. Ova je ocjena najčešća jer prikazuje prosjek crteža djece;
- Ako je dijete ostvarilo pet bodova (5) njegov crtež karakteriziraju neke nove funkcije prikazanih predmeta koje još nisu potpune, nove ideje, produkti i mašine ali bez previše detalja na crtežu;
- Ako je dijete ostvarilo šest bodova (6) njegov crtež karakteriziraju neki predmeti koji su poznati, ali još se nisu prikazali u toj funkciji, okružju ili kontekstu, nešto novo i iznad prosjeka, primjerice leteći automobil ili „pametni“ automobil;
- Ako je dijete ostvarilo sedam bodova (7) njegov crtež karakteriziraju funkcije koje do sada nikad nisu bile viđene, javlja se savršena harmonija i povezanost među elementima, takvi su radovi vrlo rijetki u kojima je uključeno više elemenata i njihove transformacije.

Ukoliko dijete ne zadovolji najmanji broj predmeta u izradi likovnog uratka, onda ga se verbalno motivira za nastavak. Ako dijete ipak ne napravi zadatak prema navedenoj uputi, crtež se poništava, a provođenje testa se ponavlja samo sa drugom formom. U bodovanju kvaliteta dječjeg uratka pomaže samo u načinu izražavanja.

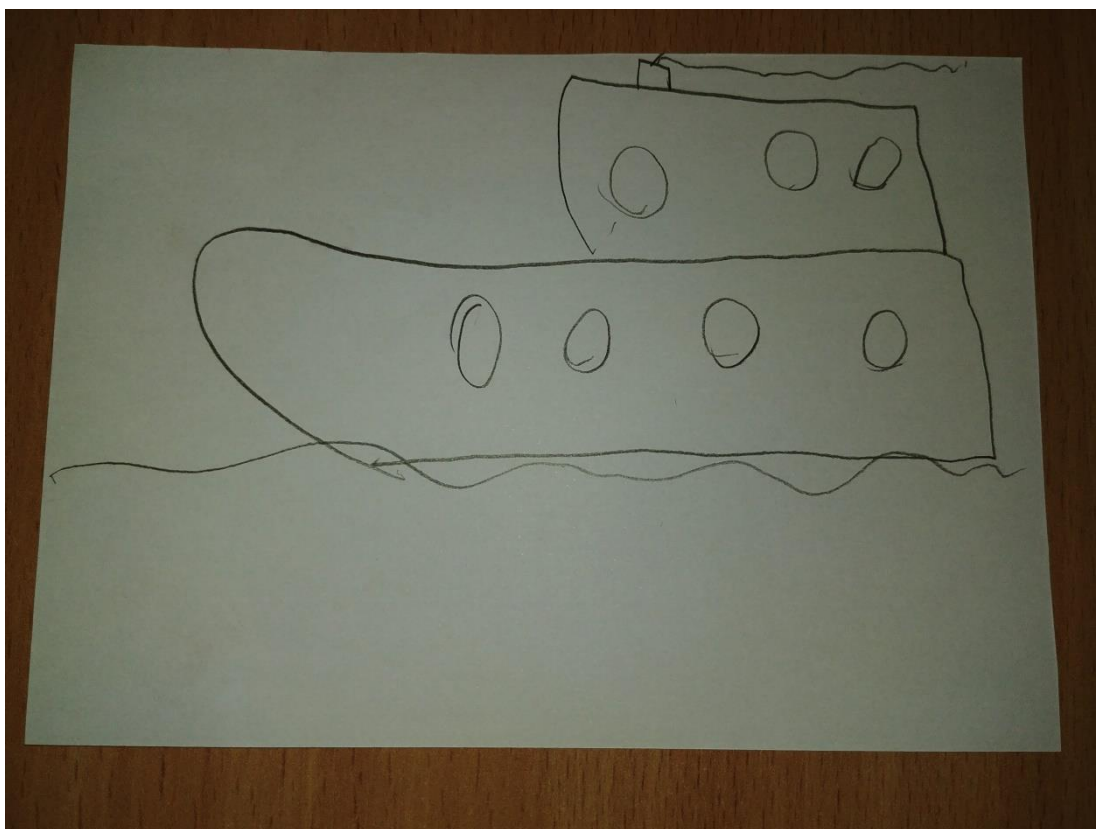
U bodovanju EPoC testova potencijalne kreativnosti verbalne domene (konvergentno – integrativne) također je bodovna ljestvica od jedan do sedam bodova koje dijete može dobiti za svoj verbalni iskaz. U bodovanju se uzimaju u obzir korištenje jezika, konstrukt rečenice, gramatika, struktura priče (uvod, rasplet, zaključak), broj navedenih ideja tj. složenost priče, izražavanje pozitivnog i negativnog stava, stupanj imaginacije (neobičnost), korištenje riječi i izraza, te pozadine priče.

- Ako je dijete ostvarilo jedan bod (1) njegov verbalni izričaj nema značenje, nema ideju ili određenu temu;
- Ako je dijete ostvarilo dva boda (2) njegov verbalni izričaj ima ideju koja nije razrađena i dovoljno jasna, kada dijete tek započinje govoriti o ideji, ali je ne dovršava;
- Ako je dijete ostvarilo tri boda (3) njegov verbalni izričaj ima više ideja koje nisu proizvedene do samoga kraja;
- Ako je dijete ostvarilo četiri boda (4) njegov verbalni izričaj je prosječan, često ga se može čuti od njegovih vršnjaka;
- Ako je dijete ostvarilo pet bodova (5) njegov verbalni izričaj je unikatan, ali nedovoljno da odstupa od ideja druge djece, još se javljaju poznate radnje;
- Ako je dijete ostvarilo šest bodova (6) njegov verbalni izričaj je drugačiji od izričaja druge djece, ima nove ideje;
- Ako je dijete ostvarilo sedam bodova (7) njegov verbalni izričaj je drugačiji u potpunosti od druge djece, nešto čega se ni jedno dijete nije sjetilo.

Tijekom bodovanja EPoC testova potencijalne kreativnosti vrlo je važno da bodovatelji nemaju predrasude, te da poštuju sve navode djeteta. Kod bodovanja grafičkih testova divergentno – eksplorativnog mišljenja, bodovatelj daje bod za svaki djetetov uradak na kojem se nalazi zadani oblik ili predmet. Kod bodovanja verbalnih testova divergentno – eksplorativnog mišljenja, bodovatelj daje bod za svaki djetetov početak ili završetak priče.

Grafički test divergentno – eksplorativnog mišljenja (apstraktni oblik) imao je zadani apstraktni oblik koji su ispitanici morali iskoristiti na što više načina kako bi nacrtali što više crteža. Najveći broj nacrtanih crteža šestogodišnjaka bio je 11 i na njima je dijete iskoristilo oblik na način da je nacrtalo: brod (crtež 1.), broj „jedan“, gumicu, kamen, knjigu, kocku za igranje, nos, skejt, slova „a“ i „n“, stolicu, vrata i prozore. Dijete je u ovom zadatku dobilo 11 bodova zbog 11 likovnih uradaka u kojima se nalazi apstraktni oblik određen zadatkom.

Crtež 1. Likovni uradak koristeći apstraktni oblik – „Brod“ (6 god.)

Kod petogodišnjaka najveći broj crteža bio je šest i na njemu je dijete nacrtalo: auto, autobus (crtež 2.), čovjek, most i oči, oblik, zombija i ženu. U ovom je slučaju vrlo zanimljivo na koji je način dijete pristupilo zadatku. Ono nije znalo precrtati oblik kakav je bio dan u zadatku, pa ga je precrtalo s obzirom na svoje razvojne mogućnosti. I na temelju tog precrtanog oblika je crtalo i druge uratke. Dijete je dobilo šest bodova jer je nacrtalo šest crteža na kojima se nalazio apstraktni oblik određen zadatkom.

Crtež 2. Likovni uradak koristeći apstraktan oblik – „Autobus“ (5 god.)

Verbalni test divergentno – eksplorativnog mišljenja (broj završetaka) imao je zadani početak priče na temelju kojeg je dijete moralo osmisliti što veći broj završetaka priče. Najveći broj završetaka priča šestogodišnjaka je pet (tablica 4.). Dijete je dobilo pet bodova zbog pet verbalnih izričaja završetaka priče, na zadani početak.

Tablica 4. Verbalni izraz korištenjem početka priče (6 god.)

1. I onda je došao lopov i onda ga je ukrao. Onda je došla mama i zvala policiju i onda su ga uhvatili.
2. Prestrašio se jer je došla osa u kuću pa je pobjegao ispod kreveta. Mama nije znala šta se dogodilo s njim i prestrašila se.
3. Kad je on ostao sam, kad je još pao mrak, mogao se prepast mraka pa se jako bojat dok ne doše mama i ima noćne more.
4. Slučajno je upalio kamin pa se sve zapalilo
5. Kad je baka otišla, on bi se prestrašio jer nešto uvijek mu se pričinjava pa se prestraši toga.

Najveći broj završetaka priča petogodišnjaka je tri (tablica 5.). uočava se razlika između složenosti rečenica petogodišnjaka i šestogodišnjaka. Petogodišnjaci

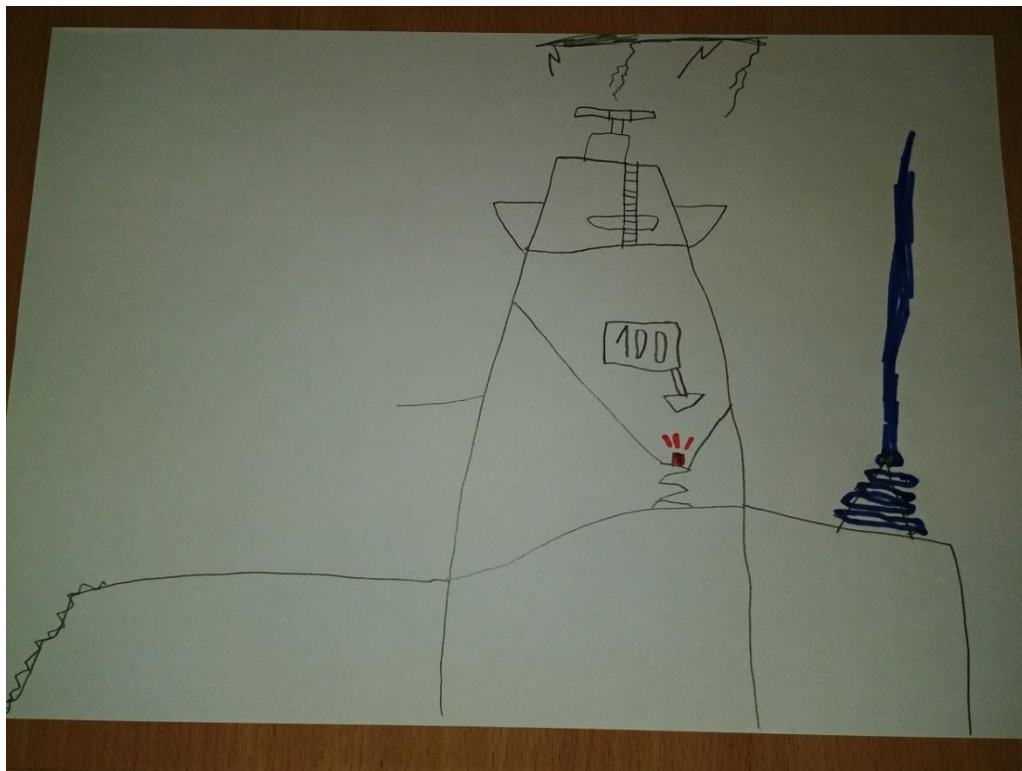
koriste jednostavne i kratke rečenice u svojem verbalnom izrazu. Dijete je dobilo tri boda zbog tri verbalna izričaja završetaka priče, na zadani početak.

Tablica 5. Verbalni izraz korištenjem početaka priče (5 god.)

1. Strah ga je bilo.   2. Bio je tužan.   3. Pozvao je prijatelje. Igrali su se i zabavljali.

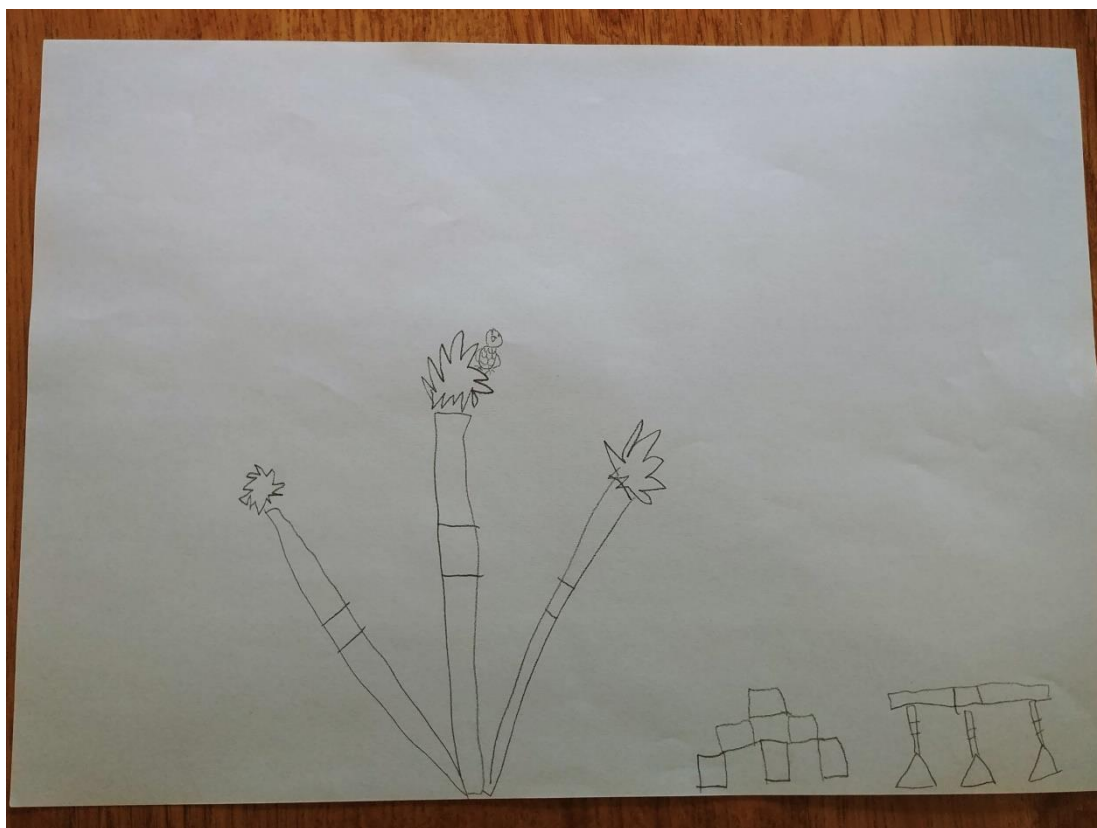
Grafički test konvergentno – integrativnog mišljenja (apstraktni oblici) ima osam zadanih apstraktnih oblika, čijim spajanjem, dijete ima zadatak osmisлити jedan likovni uradak. Najveći broj dodijeljenih bodova šestogodišnjacima, u ovom zadatku bio je šest (crtež 3.). Dijete je u tom radu iskoristilo svih osam apstraktnih oblika i povezalo ih u jednu cjelinu. Dijete je dobilo šest bodova jer se u njegovom likovnom uratku ističu nove funkcije, produkti i ideje nacrtane mašine. Dijete je u svom uratku pod nazivom „Tajna baza“ prikazalo bazu za čiji je rad potrebna električna energija koja se dobiva iz groma koji udara u njezine antene.

Crtež 3. Likovni uradak koristeći apstraktne oblike – „Tajna baza“ (6 god.)

Najveći broj bodova koje je dobilo petogodišnje dijete je četiri (crtež 4.). Dijete je u tom uratku iskoristilo četiri apstraktnik oblika, u pola manje u usporedbi sa šestogodišnjim djetetom. Dijete je dobilo četiri boda jer se u njegovom likovnom uratku prikazuje nešto što je djetetu poznato i blisko. Dijete se svakodnevno susreće sa stablima i raznim poligonima u vrtićkom okruženju.

Crtež 4. Likovni uradak koristeći apstraktne oblike – „Sova na stablu sa dva poligona“ (5 god.)

Verbalni test konvergentno – integrativnog mišljenja (zadani naslov) sastoji se od danog naslova priče na temelju kojeg dijete ima za zadatak osmisliti uvod, rasplet i završetak priče. Najveći broj bodova kod šestogodišnjaka bio je pet (tablica 6.), a dobilo ga je troje djece. Dijete je dobilo pet bodova jer se njegov verbalni izričaj karakterizira kao unikatan, ali još uvijek nedovoljno upotpunjen detaljima.

Tablica 6. Verbalni izraz korištenjem danog naslova priče (6 god.)

Jednog dana kad je bio jedan ključ, čaroban od vrata di su bila čarobna vrata koja samo taj ključ može otključat. Ni jedan drugi ključ nije mogao otključat, zato jer je to jedini ključ koji je mogao otključat. A jednog dana kad je ključanicu, taj ključ otvorio vrata od gospodara, gospodar nije mogao otvorit jer to nije bio jedini ključ. Postojali su i drugi ključevi od ključanice. Onda je gospodar odlučio bacit ovaj ključ, a taj ključ, nije htio bacit se, nego je stalno cijelim putem izlazio iz smeća. Gospodar je shvatio da on želi njega i da ne želi da kupi drugi ključ, nego da želi ostat s njim. A jednog jutra kad je gospodar opet pokušao otvorit vrata, uspio je. Onda je gospodar bio presretan, a bio je čarobnjak.

Najveći broj bodova kod petogodišnjaka je pet (tablica 7.). Djeca u dobi od pet godina rezultatima istraživanja, u ovom verbalnom zadatku, su bila vrlo slična šestogodišnjacima. Koristila su maštu koju su kombinirala sa dragim predmetima, animiranim filmovima i pričama iz njihove okoline (obitelj, vrtić). Djeci u dobi od pet godina trebalo je više minuta za osmišljavanje priče u odnosu na šestogodišnjake. Dijete je dobilo pet bodova jer je njegov verbalni izričaj unikatan, drugačiji od drugih, ali mu nedostaje još detalja.

Tablica 7. Verbalni izraz korištenjem danog naslova priče (5 god.)

Taj zeko je onda...jednom je zec...jednom je mama išla u trgovinu i pustila svog brata velikog doma. I onda ga je ostavila doma da on čuva kuću al nije čuvao nego je dogodilo se da je uzeo ključ i otključao ključanicu i onda nije bilo sladoleda i onda je provalio u jedan svijet di su dinosauri. Vidio je jednog dinosaura, prestrašio se i onda jednu mačku da se želi ubit iz drugog svijeta. I onda je bježao od mačke i naletio na t-rexa. I onda ih pojede t-rex.

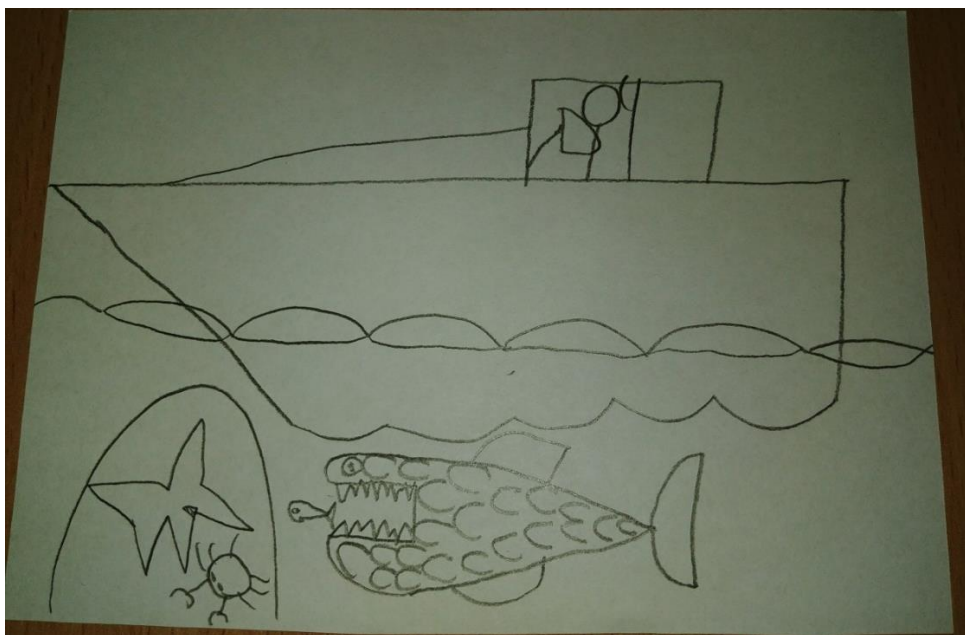
Grafički test divergentno – eksploratornog mišljenja (konkretni oblik) ima fotografiju predmeta kojeg dijete mora iskoristiti u što više likovnih uradaka. Najveći broj dobivenih uradaka djece šestogodišnjaka, bio je sedam, a na njima su bili: banana na glavi, banana na ormaru, banana na sovi (crtež 5.), banana u torbi, banana u zdjeli, grmlje banana, stablo banana. Dijete je dobilo sedam bodova jer je nacrtalo sedam likovnih uradaka sa zadanim predmetom u zadatku.

Crtež 5. Likovni uradak koristeći konkretan oblik – „Banana na sovi“ (6 god.)

Kod djece u dobi od pet godina najveći broj likovnih uradaka bio je tri: špilja od banana, piramida u pustinji i valovi banana (crtež 6.). Crtanje kod djece te dobi trajalo je duže od šestogodišnjaka, neka su djeca nacrtala par uradaka i rekla da ne žele više, dok su neka posvećivala puno pažnje prikazanim detaljima. Dijete je dobilo tri boda jer je nacrtalo tri likovna uratka na kojima se nalazi konkretan predmet određen zadatkom.

Crtež 6. Likovni uradak koristeći konkretan oblik – „Valovi banana“ (5 god.)

Verbalni test divergentno – eksploratornog mišljenja (broj početaka) imao je zadani kraj priče, temeljem kojeg je dijete imalo za zadatak osmisлити što više početaka priče. Najveći broj početaka kod šestogodišnjaka bio je četiri (tablica 8.). Dijete je dobilo četiri boda jer je dalo četiri početka priče na zadani završetak.

Tablica 8. Verbalni izraz na dani završetak priče (6 god.)

1. Mali dečko se penjao na stablo, a nikak nije mogao dospjeti do jabuke pa je išao po šlake i onda se popeo i jabuka je pala sa stabla.
2. Jedan dečko je živio u kući i mama mu je rekla „idi brat jabuke“. I onda je on otišao brati jabuke. I onda se izgubio ali je ipak uspio nać jabuku koja je bila na stablu i kad je zapuhao vjetar jabuka je pala sa stabla.
3. Bila jedna vjeverica koja je živjela na stablu i voljela je jako jabuke. Pa je išla po tu jabuku, zadnja jabuka je pala sa stabla.
4. Bila jednom jedna jabuka koja nikad nije mogla past sa stabla, pa je jedan skupljać jabuka je uzeo i pala je sa stabla.

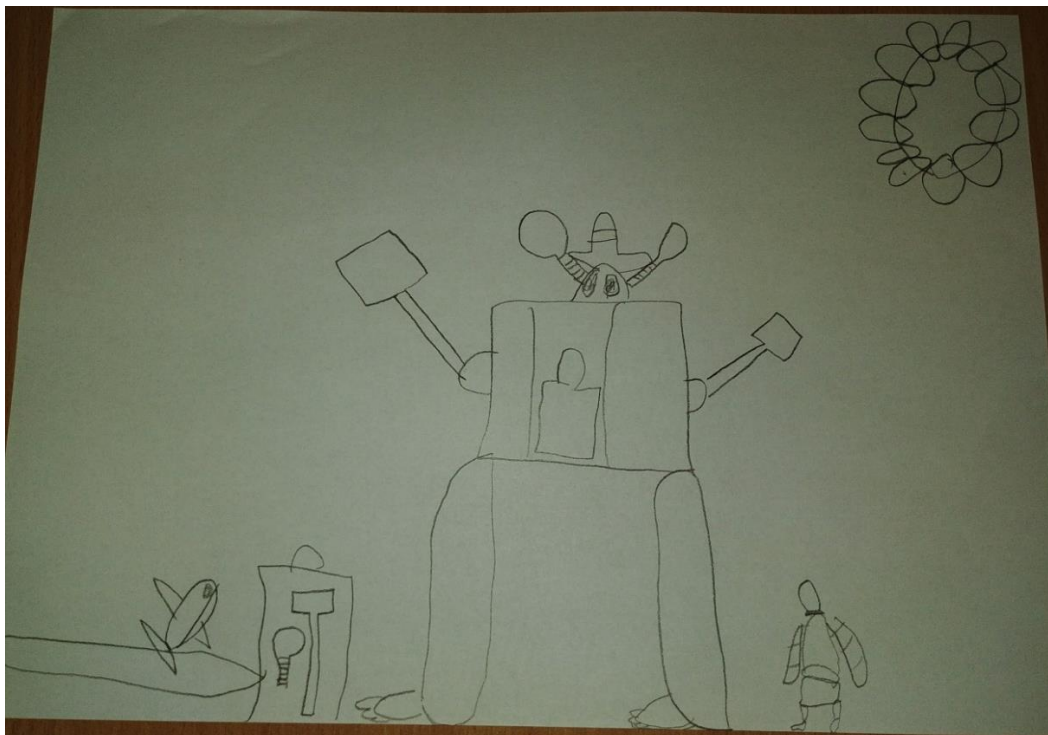
Kod djece u dobi od pet godina, najveći broj početaka priče bio je dva (tablica 9.). Za osmišljavanje priče im je trebalo više vremena i vrlo su brzo odustajali od osmišljavanja nekog novog početka kada bi smatrali da se „više ne mogu sjetiti“. Dijete je dobilo dva boda jer je dalo dva početka priče na zadani završetak.

Tablica 9. Verbalni izraz na dani završetak priče (5 god.)

1. Ta je jabuka i bilo je jako puno puno jabuka a jedna je pala. A znaš zasto?
Jer je bila jako jako stara da je mogla pasti.
2. Zadnja jabuka je pala sa stabla jer ona je jako jako bila stara da su je oni
mogli pojest. I otrovala se ta jabuka i oni su mogli umrijet.

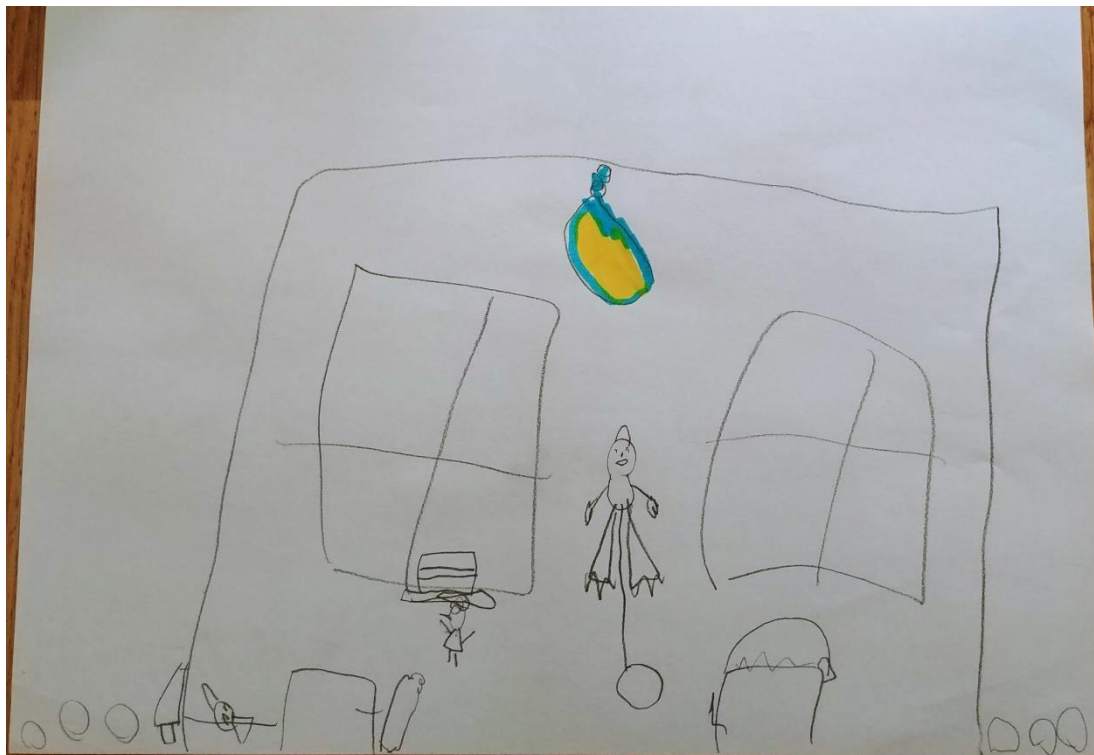
Grafički test konvergentno – integrativnog mišljenja (konkretni oblici) ima osam fotografija predmeta, čijim korištenjem, dijete ima zadatak osmisliti jednu cjelinu koristeći što više predmeta sa fotografija. Najveći broj bodova kod šestogodišnjaka, bio je šest (crtež 7.) u kojem je dijete iskoristilo sve dane predmete sa fotografija i svakom predmetu dalo drugačiju svrhu od one čemu služi. Dijete je dobilo šest bodova jer je u likovnom uratku iskoristilo sve dane predmete sa fotografija, dalo je novu funkciju svakom predmetu i izradilo čovjeka robota sa raznim funkcijama. Od mrkvi je napravio noge i stopala, lopatice su predstavljale ruke, torbe su predstavljale tijelo i skakaonicu, žarulje su predstavljale uši, a kamenje oči. Također, u desnom gornjem kutu papira možemo vidjeti sunce koje je nacrtao od raznih veličina kamenja.

Crtež 7. Likovni uradak koristeći konkretne oblike – „Čovjek sa raznim funkcijama“ (6 god.)

Kod djece u petoj godini života, najveći broj bodova bio je četiri (crtež 8.), dijete je iskoristilo svih osam predmeta. Djeca u petoj godini uglavnom nisu iskoristavala svih osam predmeta koji su se nalazili na fotografijama danog zadatka. Dijete je dobilo četiri boda jer je u svom likovnom uratku iskoristilo sve predmete sa fotografija kako bi nacrtao nešto s čime se susreće svakodnevno i što mu je poznato (kuća, prozori, prostorija u kojoj se nalazi čovjek).

Crtež 8. Likovni uradak koristeći konkretne oblike – „Čovjek na stalku i njegova kuća“ (5 god.)

Verbalni test konvergentno – integrativnog mišljenja (zadani likovi) ima zadane likove, a djetetov zadatak je da osmisli priču koristeći te likove. Navjeći broj bodova (kod šestogodišnjaka) bio je pet (tablica 10.). Dijete je dobilo pet bodova jer je njegov verbalni izričaj bio drugačiji od druge djece, ali mu je nedostajalo detalja za veće bodove.

Tablica 10. Verbalni izraz korištenjem danih likova u priči (6 god.)

Bila jedna kućica i u njoj je bio neki dečkić koji je trebao odneti svojoj baki kalodont, jer ga više nije imala. Pa mu je mama rekla da ne razgovara sa nepoznatim ljudima jer može neki lopov doći i ukrasti ga. I on je išao, malo razgovarao s nekim, upoznao se sa svakim, i onda je došao blizu neke banke, onda je došao provaliti lopov. Razbio je staklo od banke i onda je taj dečko tog lopova pretukao. I onda je baki odneso kalodont i vratio se kući. Kad se vraćao kući je vidio neku papigu i pito se šta ona radi u gradu. Ona mu je donesla pismo. Vidio je da dolaze milijuni zločestih prica sa ptičjim tengovima, da će razbiti grad i uzeo je svoju igračku teng i sredio to. I vratio se kući.

Kod djece u dobi od pet godina najveći broj bodova je tri (tablica 11.). Usporedbom verbalnog izraza petogodišnjaka i šestogodišnjaka, može se zaključiti kako petogodišnjaci koriste jednostavne rečenice, za razliku od šestogodišnjaka koji koriste složene rečenice, u verbalnom izričaju koriste puno detalja koji im bude maštu. Dijete je dobilo tri boda jer u svome izričaju koristi više ideja koje bi se još mogle nadograditi u smislenu priču.

Tablica 11. Verbalni izraz korištenjem danih likova u priči (5 god.)

Ptičica je bila na grani sa gnjezdom. Mama i tata su išli sa djetetom. Onda se ptica pokakala glasno, a mali se prestrašio i otišao ća.

Svako je dijete u svom likovnom ili verbalnom izričaju odgovaralo na sebi svojstven način, trudilo se riješiti zadatak na temelju pročitane upute i svaki je od njih bio vrlo uspješan u ostvarenju zadatka. Razlika između petogodišnjaka i šestogodišnjaka postoji, što je i statistički dokazano, ali je ona vrlo mala. Svako je dijete individua za sebe i nalazi se u određenoj fazi razvoja. Kroz odgojno obrazovni rad i u određeno vrijeme, dijete prelazi u novi, viši stupanj razvoja u kojem se mijenjaju karakteristike njegovog načina razmišljanja, shvaćanja okoline, a samim time i verbalnog i likovnog izražavanja. Iz navedenih primjera može se primjetiti maštovitost djece potaknuta provedenim testovima, te njihovo zadovoljstvo u rješavanju istih. Bez njihovog zadovoljstva i zabave, ne bismo dobili ovakve značajne rezultate.

6. ZAKLJUČAK

Odgajatelj je organizator, motivator i suradnik u svim pedagoškim situacijama u vrtiću. Poticanjem dječjeg razvoja on formira ličnost djeteta koje će djelovati u društvu i na taj način stvarati neke nove društvene vrijednosti. Takvim stajalištem i načinom odgajatelj je jedna od važnih osoba za razvoj i poticanje dječje kreativnosti i likovnosti. Svojim postupcima potiče dijete na samostalno mišljenje, na samoinicirane aktivnosti i djelovanje. Slunjski (2008) ističe važnost stvaranja poticajnog okruženja, jer na taj način odgajatelj utječe na likovni razvoj djece u svakoj razvojnoj fazi, pružajući materijalne uvjete za rad, te motiviranje i poticanje djeteta komunikacijom. Starc (2004) tumači likovni rad zajedno sa djecom, postavljanjem pitanja nenametljivog tipa. Njima se poštuje djetetove želje i potrebe za likovnim izražavanjem, te se utječe na razvoj divergentnog mišljenja.

Promatrajući dječji crtež, odgajatelj dobiva razne podatke o djetetu i njegovom razvoju. Likovni je izraz djeteta odraz njegova stanja, njegova slika ili projekcija, ali isto tako, prikazivanje onoga što dijete želi ili o čemu mašta. Dječji je crtež vrijedan dokument, kojemu je potrebno pridavati dovoljnu količinu pažnje.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi povezanost između potencijalne kreativnosti predškolske djece mjerene testom i njihovih dobnih razlika.

Osnovni rezultati su da je EPoC test potencijalne kreativnosti primjeren djeci u dobi od pet i šest godina, da postoji statistički značajna razlika djece u dobi od pet i šest godina u grafičkoj kreativnosti, verbalnoj kreativnosti i konvergentnoj kreativnosti. Samo u divergentnoj kreativnosti ne postoji statistički značajna razlika kod djece te dobi. Zaključuje se kako je potrebno poraditi na divergentnom mišljenju djece i poticanju takvog mišljenja radom odgajatelja. Odgajatelj treba poraditi na pluralizmu ideja kada postavlja istraživački zadatak za djecu. Prilikom interpretacije likovnih uradaka trebao bi potaknuti dijete na razmišljanje, što nam se veže uz ulogu odgajatelja u poticanju kreativnosti. U rješavanju problema potrebno je da potiče djecu na osmišljavanje što više mogućih rješenja tog problema. Također, rezultatima dobivenim statističkom obradom podataka prikazano je da postoji statistički značajna

razlika u porastu rezultata u dobi od pet godina prema dobi od šest godina. Ukupni kvocijent kreativnosti djece obuhvaćene ovim istraživanjem je niži od prosjeka, ali se mora uzeti u obzir mali broj uzorka istraživanja uzrokovan obimom zadataka i utrošenim vremenom koji je predviđen za provođenje testiranja EPoC testom potencijalne kreativnosti.

Autorica ovog rada smatra kako je potrebna dodatna edukacija odgajatelja za rad s darovitom i kreativnom djecom, kako bi se što više utjecalo na razvoj njihovih potencijala. Razvoj kreativnog mišljenja važan je za svaki uzrast djeteta, pa iz toga zaključuje kako su roditelji i odgajatelji jedni od najključnijih sastavnica u djetetovu okruženju.

7. LITERATURA

1. Arar, Lj., Rački, Ž. (2003). *Priroda kreativnosti. Psihologijske teme*, Vol.12 No.1 Prosinac, 3-22. Pribavljeno 10.06.2018., sa <https://hrcak.srce.hr/12733>
2. Balić Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, zima 2010/proljeće 2011 (62/63), 2-8.
3. Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bishop, D. W. And Chace, C. A. (1971). *Parental conceptual systems, home play environment, and potential creativity in children. Journal of Experimental Child Psychology*, Volume 12, Issue 3, 318-338. Pribavljeno 13.06.2018., sa [https://doi.org/10.1016/0022-0965\(71\)90028-2](https://doi.org/10.1016/0022-0965(71)90028-2)
5. Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Došen Dobud, A. (2005). *Malo dijete, veliki istraživač*. Zagreb: Alinea.
7. George, D. (2005). *Obrazovanje darovitih: Kako identificirati i obrazovati darovite i talentirane učenike*. Zagreb: Educa.
8. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
9. Herceg Varljen, L. (2001). Socio – psihološki aspekti umjetnosti : Škola stvaralaštva – daroviti učenici Republike Hrvatske (DURH). U R. Ivančević i V. Turković (ur.), *Vizualna kultura i likovno obrazovanje* (185-212). Zagreb: Hrvatsko vijeće međunarodnog društva za obrazovanje putem umjetnosti (InSEA).
10. Jurišević, M. (2014). Creativity: An interview with Prof. Todd Lubart on the multivariate approach to creativity. *Horizons of Psychology*, 23, 168–170. Pribavljeno 12.06.2018., sa http://psiholoska-obzorja.si/arhiv_clanki/2014/jurisevic_interview.pdf
11. Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
12. Lubart, T. I., Besancon, M. i Barbot, B. (2012). EPoC: Evaluation of Potential Creativity. Pariz: Editions Hogrefe. Pribavljeno 11.06.2018., sa https://www.researchgate.net/profile/Baptiste_Barbot/publication/264618782

[Creative Potential and Its Measurement/links/53e923a90cf2dc24b3c8937b.pdf](#)

13. Lubart, T. I., Zenasni, F., i Barbot, B. (2013). Creative potential and its measurement. *International Journal of Talent Development and Creativity*, 1(2), 41-51.
14. Nusbaum, E. C. i Silvia, P. J. (2011). Are intelligence and creativity really so different?: Fluid intelligence, executive processes, and strategy use in divergent thinking. *Intelligence*, 39(1), 36-45. Pribavljeno 11.06.2018., sa http://creativity.ipras.ru/texts/AspSem/golysheva_07_02_11.pdf
15. Peić, M. (1991). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno-umjetničko djelo: metodički pristupi likovno-umjetničkom djelu s djecom vrtičke i školske dobi*. Zagreb: Alfa.
17. Petrović-Sočo, B. (2000). Kreativnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, 6 (23-24), 3-9. Pribavljeno 13.06.2018., sa <https://hrcak.srce.hr/181993>
18. Radovan–Burja, M. (2011). Integriranje umjetnosti u odgoj djece. *Metodički ogleđi*, 18 (2), 115-130. Pribavljeno 13.06.2018., sa <https://hrcak.srce.hr/82319>
19. Runco, M. A. i Acar, S. (2012). Divergent thinking as an indicator of creative potential. *Creativity Research Journal*, 24(1), 66-75. Pribavljeno 11.06.2018., sa https://www.researchgate.net/publication/241727107_Divergent_Thinking_as_an_Indicator_of_Creative_Potential
20. Silvia, P. J., Winterstein, B. P., Willse, J. T., Barona, C. M., Cram, J. T., Hess, K. I., Martinez, J. L., & Richard, C. A. (2008). *Assessing creativity with divergent thinking tasks: Exploring the reliability and validity of new subjective scoring methods*. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 2, 68-85. Pribavljeno 11.06.2018., sa <http://dx.doi.org/10.1037/1931-3896.2.2.68>
21. Sindik, J. (2010). *Povezanost emocionalne kompetencije te mašte i empatije odgojitelja sa stavovima o darovitoj djeci*. *Život i škola, LVI* (24), 65-90. Pribavljeno 13.06.2018., sa <https://hrcak.srce.hr/63279>

22. Slunjski, E. (2014). *Kako djetetu pomoći da --- (p)ostane kreativno i da se izražava jezikom umjetnosti : priručnik za roditelje, odgajatelje i učitelje*. Zagreb: Element.
23. Slunjski, E., (2008). *Dječji vrtić – zajednica koja uči*. Zagreb: Spektar media.
24. Starc, B. i sur. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing.
25. Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.
26. Šarančić, S. (2013). Dobrobiti likovnog stvaralaštva. *Napredak*, 154 (1-2), 91-104. Pribavljeno 13.06.2018., sa <https://hrcak.srce.hr/138833>
27. Varljen Herceg, L., Rončević, A. i Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa.
28. Zupančič, T. (2016). *Likovne strategije i likovni tipovi djece*. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, Vol.65 No.Tematski broj Svibanj, 301-211. Pribavljeno 10.06.2018., sa <https://hrcak.srce.hr/160222>